Archeo-rapport 474
Eindverslag van de opgraving in de Sint-Gummarusstraat (stad Lier)

Nick Van Liefferinge

Tienen, 2020
Studiebureau Archeologie bvba

Archeo-rapport 474
Eindverslag van de opgraving in de Sint-Gummarusstraat (stad Lier)

Nick Van Liefferinge

Tienen, 2020
Studiebureau Archeologie bvba

Colofon

Archeo-rapport 474
Eindverslag van de opgraving in de Sint-Gummarusstraat (stad Lier)

Initiatiefnemer:	Stad Lier
Projectleiding	Annelies De Raymaeker Vanessa Vander Ginst
Erkend archeoloog:	Nick Van Liefferinge
Auteurs:	Nick Van Liefferinge
Foto's en tekeningen:	Studiebureau Archeologie bvba (tenzij anders vermeld)

Op alle teksten, foto's en tekeningen geldt een auteursrecht. Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Studiebureau Archeologie bvba mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd, bewerkt en/of openbaar gemaakt, hetzij door middel van webpublicatie, druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook.

D/2020/12.825/2

Studiebureau Archeologie bvba
Bietenweg 20
3300 Tienen
www.studiebureau-archeologie.be
info@studiebureau-archeologie.be
tel: 0474/58.77.85
fax: 016/77.05.41

©2020, Studiebureau Archeologie bvba

Inhoudstafel

1. Beschrijving van de uitgevoerde werken p. 3
1.1 Administratieve gegevens p. 3
1.2 Archeologische voorkennis p. 4
1.3 Onderzoeksopdracht p. 6
1.3.1 Aanleiding p. 6
1.3.2 Doel- en vraagstellingen p. 6
1.3.3 Randvoorwaarden p. 7
1.4 Werkwijze en opgravingsstrategie p. 8
1.4.1 Vooropgestelde methoden en technieken p. 8
1.4.2 Afwijkingen t.a.v. de vooropgestelde methoden en technieken p. 8
1.4.3 Betrokken actoren p. 8
1.4.4 Gebruikte materialen en technische specificaties p. 8
1.4.5 Selectiekeuze vondstmateriaal en stalen tijdens het veldwerk p. 9
1.4.6 Inbreng ervaringsdeskundigen en specialisten p. 9
1.4.7 Wetenschappelijke advisering p. 9

2. Assessmentrapport p. 15
2.1 Gehanteerde methoden, technieken en criteria p. 15
2.2 Observaties en registraties p. 15
2.2.1 Assessment van de bodemsporen, spoorcombinaties en structuren (contexten) p. 15
2.2.2 Assessment van het vondstmateriaal p. 20
2.2.3 Assessment van de stalen p. 46
2.2.4 Conservatie assessment p. 46
2.2.5 Assessment van de onderzoeksdocumenten p. 46
2.2.6 Assessment van de archeologische site p. 46
2.3 Beschrijving van de onderzoeksstrategie (plan van aanpak) p. 48
2.3.1 Wetenschappelijk potentieel van de vindplaats p. 48
2.3.2 Volgorde van de onderzoeken (prioriteitenlijst) p. 49
2.3.3 Methoden en technieken p. 49
2.4 Potentieel voor (natuur)wetenschappelijk onderzoek buiten de context van het project p. 49

3. Interpretatie p. 51
3.1 Landschappelijk kader p. 51
3.2 Historisch kader p. 51
3.3 Archeologisch kader p. 61
3.3.1 Centrale Archeologische Inventaris (CAI) p. 61
3.3.2 Archeologische zone ‘Historisch stadscentrum van Lier’ p. 63
3.4 Lithostratigrafische en bodemkundige opbouw p. 65
3.4.1 Beschrijving van de referentie-bodemprofielen p. 65
3.4.2 Bodembewaring p. 65
3.5 Het sporenbestand p. 66
3.5.1 Afvalpakketten p. 66
3.5.2 Muurwerk p. 66
3.5.3 *Inter-site* vergelijking p. 68
3.6 Het vondstenbestand p. 69
3.6.1 Aardewerk p. 69
3.6.2 Pijpaarde (kleipijpjes) p. 92
3.6.3 Bouwkeramisch materiaal p. 96
3.6.4 Glas p. 97
3.6.5 Metaal p. 98
3.6.6 Leer p. 99

3.6.7 Natuursteen p. 102
3.6.8 Handverzamelde dierlijke resten p. 103
3.7 Natuurwetenschappelijk onderzoek p. 106
3.8 Synthese (datering en interpretatie) p. 106
3.9 Beantwoording van de onderzoeksvragen p. 106
3.9.1 Vooropgestelde onderzoeksvragen p. 106
3.9.2 Bijgestuurde en bijkomende onderzoeksvragen p. 108

4. Samenvatting p. 109

Bibliografie p. 111

Figurenlijst p. 113

BIJLAGEN

Bijlage 1: Lijst van plannen
Bijlaga 2: Lijst van tekeningen
Bijlage 3: Overzichtsplan opgraving
Bijlage 4: Foto-inventaris
Bijlage 5: Sporen-inventaris
Bijlage 6: Vondsteninventaris
Bijlage 7: (Bodem)profielen
Bijlage 8: Dagrapporten

1. Beschrijving van de uitgevoerde werken

1.1 Administratieve gegevens

Naam projectgebied	Lier, Sint-Gummarusstraat
Situering	Sint-Gummarusstraat, stad Lier, provincie Antwerpen
Kadastrale gegevens	Lier, afdeling 1, sectie H, openbaar domein
Lambertcoördinaten	X164449 Y202258 X164402 Y202276 X164473 Y202411 X164486 Y202410
ID archeologienota	1388
Projectcode	2018F13
Erkend archeoloog	Nick Van Liefferinge OE/ERK/Archeoloog/2016/00111
Betrokken actoren	Laurane Dupont (archeoloog) Mario Bayrak (veldtechnicus)
Uitvoeringsperiode veldwerk	04-06-2018 t.e.m. 08-06-2018

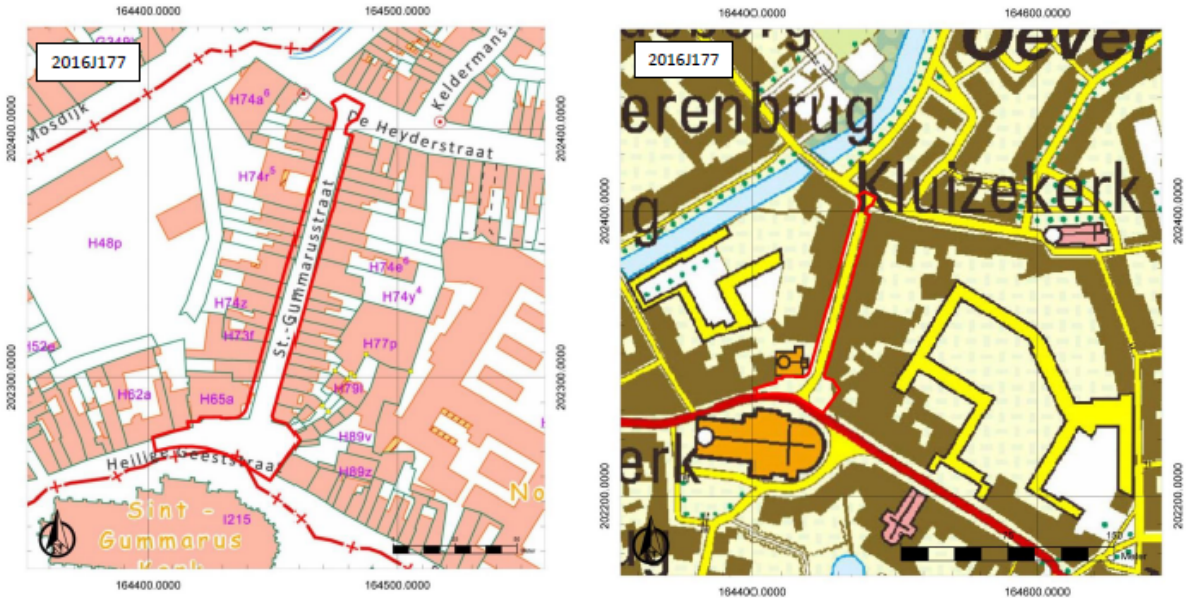

Fig. 1: Afbakening van het projectgebied op de kadasterkaart en de topografische kaart (bron: archeologienota ID1388).

1.2 Archeologische voorkennis

Voorafgaand aan de opgraving werd door All Archeo bvba een bureauonderzoek uitgevoerd. Dit onderzoek toonde aan

Op basis van het bureauonderzoek in de archeologienota (ID1388)[1] werd een interpretatie van het onderzoeksgebied gegeven. Er werd door de auteurs ook een syntheseplan opgesteld met weergave van de locaties waar archeologische waarden (incl. datering) worden verwacht (fig. 1.2):

"Het terrein is gesitueerd binnen de historische stadskern van Lier, binnen de eerste stadsomwalling van Lier en binnen de vastgestelde archeologische zone van de historische stadskern. Het omvat een wegtracé dat in de vallei van de Nete te situeren is. De Sint-Gummarusstraat die het onderzoeksgebied vormt geeft in het zuiden uit op de Sint-Gummaruskerk. Het ontstaan van de kerk zou reeds aan het eind van de 10de of het begin van de 11de eeuw te situeren zijn. Mogelijk vormde de afbakening van de oude stedelijke kern rond de hoofdkerk een eerdere omwalling die uit de 11de of 12de eeuw zou dateren. Het onderzoeksgebied is dan op zijn minst voor een deel binnen deze omwalling gelegen. Ten zuidwesten van het onderzoeksgebied bevindt zich de Sint-Pieterskapel (hoek Heilige Geeststraat en Sint-Gummarusstraat). De kapel vond haar oorsprong in 1225, maar van het oorspronkelijke gebouw blijft vandaag de dag weinig over. Het maakte destijds onderdeel uit van een grotere romaanse kerk. De voltooiing van de Sint-Gummaruskerk heeft er wellicht toe geleid dat het westelijke deel werd afgebroken, waardoor de kapel haar huidige uitzicht verkreeg. Hoewel de aan de Sint-Gummaruskerk gerelateerde begraving op basis van het historisch kaartmateriaal ten zuiden van de kerk wordt gesitueerd, is het niet uitgesloten dat er ook ter hoogte van het onderzoeksgebied begravingen aanwezig zijn. Het gekende kerkhof geeft niet noodzakelijk een eeuwenlange definitieve ruimtelijke afbakening aan van de begravingen. De huidige Sint-Gummarusstraat gaat niet terug op een historisch tracé. De oorspronkelijke straat knikte namelijk naar het oosten toe. De huidige straat ontstond in 1877-1878, toen de straat rechtgetrokken werd. Daardoor kwam de huidige straat te liggen op de terreinen van de Sint-Gummaruskerk."

"Aan de hand van historische kaarten en luchtfoto's zijn we geïnformeerd over de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein. Grotendeels liep de huidige straat door tuinen. In het zuiden van het onderzoeksgebied, net voor de verbreding van het onderzoeksgebied, is reeds bebouwing te situeren in de 16de eeuw. De zone ten zuiden hiervan lijkt op quasi alle historische kaarten aangegeven als deel van een plein rond de Sint-Gummaruskerk. Aan de noordelijke zijde van de Sint-Gummarusstraat is bebouwing te situeren, langs de De Heyderstraat vanaf historische kaarten uit de 18de eeuw. Op de zogenaamde Ferrariskaart is een bouwvolume te zien, ongeveer centraal binnen het onderzoeksgebied. In de tweede helft van de 19de eeuw blijkt het noordelijke deel van het tracé in gebruik als bleekweide. Het zuidelijke deel is bebouwd, op het plein in het uiterste zuiden na. De huidige situatie dateert ruwweg uit het laatste kwart van de 19de eeuw."

[1] *Bruggeman e.a. 2016.*

Fig. 1.2: Syntheseplan met weergave van de (datering van de) verwachte archeologische waarden (bron: archeologienota ID1388).

1.3 Onderzoeksopdracht

1.3.1 Aanleiding

De geplande werken omvatten de aanleg van een gescheiden rioleringsstelsel en de vernieuwing/verharding van de Sint-Gummarusstraat. Voor de aanleg van de leidingen zal een sleuf worden gegraven, met een breedte van 4 m en een diepte van ca. 2,1 m. Ter hoogte van het kruispunt met de Heyderstraat zal de riolering voor de afvoer van regenwater wat dieper worden aangelegd om aan te sluiten op de bestaande riolering aldaar.

Het opstellen van een archeologienota was volgens het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 noodzakelijk aangezien het terrein zich situeert in een archeologische zone (historische stadskern van Lier) en de totale oppervlakte van de bodemingrepen meer dan 100 m^2 bedraagt.

1.3.2 Doel- en vraagstellingen

In het programma van maatregelen bij de archeologienota zijn de volgende doel- en vraagstellingen opgenomen:

"Het onderzoeksgebied vertoont een erg hoog archeologisch potentieel. Het is te situeren binnen een oude bewoningskern van Lier, die mogelijk teruggaat tot het einde van de 10de of het begin van de 11de eeuw. Verder archeologisch vooronderzoek van het leidingtracé biedt een unieke kans om na te gaan of zich binnen het onderzoeksgebied inderdaad archeologische sporen uit de volle middeleeuwen bevinden. Verder biedt het onder meer de opportuniteit de hypothese te testen van de aanwezigheid van een omwalling uit de 11de of 12de eeuw, die deze volmiddeleeuwse bewoningskern zou omsloten hebben. Daarom wordt de opgraving van de aan te leggen leidingtracés nodig geacht.

Het doel van het onderzoek is het exploiteren van het aanwezige potentieel aan kennisvermeerdering met betrekking tot de oudste bewoningskern van Lier. Dit kan door middel van volgende onderzoeksvragen:

- ***Wat is de aard, omvang, datering en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?***

- ***Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?***

- ***Wat is de omvang en onderlinge samenhang van de aangetroffen sporen. Kan een fasering onderscheiden worden?***

- ***Zijn er resten te relateren aan de oudste bewoningskern van Lier?***

- ***Zijn er resten van een stadsomwalling aanwezig?***

- ***Zijn er resten van voorgangers van de huidige Sint-Gummaruskerk aanwezig binnen het onderzoeksgebied?***

- ***Zijn er resten van menselijke begraving aanwezig?***

- ***Kan het onderzoek de gegevens uit het archeologisch vooronderzoek bevestigen of bijstellen?***
- ***Is er materiële cultuur aanwezig die inzicht biedt in het functionele gebruik van de site?***

- ***Wat zeggen de aangetroffen vondsten over de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de vormer van het assemblage of de assemblages?***

- ***Levert het organische en anorganische vondstmateriaal nieuwe inzichten inzake ontstaans- en bewoningsgeschiedenis van de site, eventueel ook materiële cultuur?***

- ***Welke analyses dienen uitgevoerd te worden om de kennis over (dit deel) van de site en in bredere zin de regio te verfijnen en/of bij te stellen?***

- ***Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen de bestaande archeologische kennis van de regio?***"

1.3.3 Randvoorwaarden

Niet van toepassing.

1.4 Werkwijze en opgravingsstrategie

1.4.1 Vooropgestelde methoden en technieken

In het programma van maatregelen bij de archeologienota werd vermeld dat de geplande bodemingreep vooral zal ingrijpen op het bodemarchief ter hoogte van de sleuf die zal worden gegraven voor de aanleg van de nieuwe riolering. Deze sleuf heeft een breedte van 4 m, een diepte van ca. 2,10 m en een lengte van ca. 153 m. Dit resulteert in een areaal van ca. 612 m^2. Het onderzoek dient te worden opgevat als een **opgraving** (van de leidingtracés), net voorafgaand aan de geplande werken.

1.4.2 Afwijkingen t.a.v. de vooropgestelde methoden en technieken

Bij de start van het veldwerk op 4 juni bleek dat de oude, nog werkzame riolering zich in de centrale as van de Sint-Gummarusstraat werd aangelegd en hier een structurele verstoring van de ondergrond heeft veroorzaakt (fig. 1.5). Om die reden werd gekozen voor de aanleg van **twee werkputten** met een breedte van 2 meter langs weerzijden van de oude riolering (fig. 1.3), waar nog kansen waren voor een bewaard bodemarchief. Helaas bleek echter sprake van een grote hoeveelheid actieve huisaansluitingen (afvalwater en elektriciteit) - met ca. 2 à 5 leidingen per woning (fig. 1.6) - die gezamenlijk een substantiële verstoring van het bodemarchief hebben teweeggebracht en bovendien zeer hinderlijk waren voor het efficiënt aanleggen van de werkputten. De westelijke lange wand van werkput 1 situeert zich parallel aan een waterleiding in de ondergrond (fig. 1.8).

1.4.3 Betrokken actoren

Veldwerk

- Nick Van Liefferinge (erkend archeoloog, veldwerkleider).
- Laurane Dupont (assistent-archeoloog)
- Mario Bayrak (veldtechnicus)

Rapportage

- Nick Van Liefferinge

1.4.4 Gebruikte materialen en technische specificaties

- Graafmachine (21 ton op banden) met brede (1,80 m) en smalle graafbak.
- GPS-toestel (Leica).
- Fototoestel (Canon EOS 1000D*).*
- Digitale registratie met behulp van een iPad (databank Filemaker).
- Metaaldector (type XP Adventis 2).

1.4.5 Selectiekeuze vondstmateriaal en stalen tijdens het veldwerk

Tijdens het veldwerk zijn alle waargenomen mobiele vondsten ingezameld. Er zijn mortel- en (bak)steenstalen genomen van muurwerk.

1.4.6 Inbreng ervaringsdeskundigen en specialisten

Er werd tijdens het veldwerk geen ervaringsdeskundige en/of (externe) specialist ingeschakeld.

1.4.7 Wetenschappelijke advisering

Er werd tijdens het veldwerk en de rapportageperiode geen wetenschappelijk advies aangevraagd of verleend.

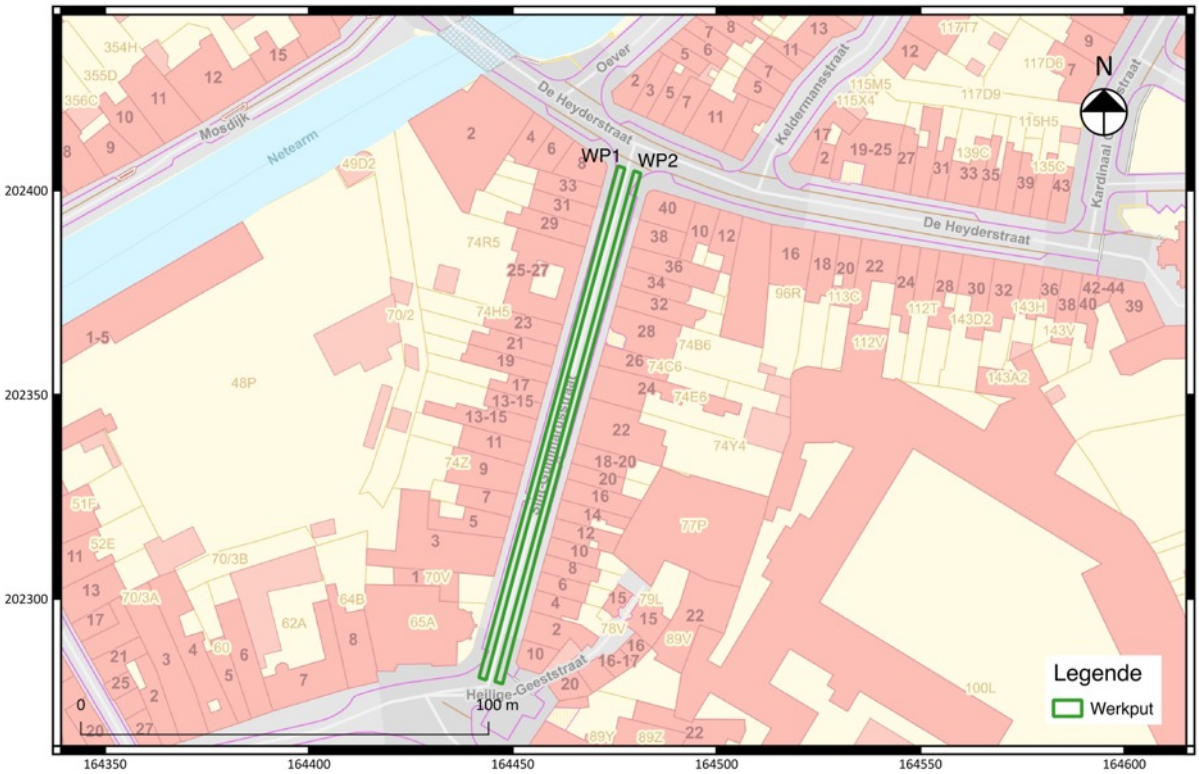

Fig. 1.3: Overzicht van de aangelegde werkputten.

Fig. 1.4: Zicht op de Sint-Gummarusstraat richting zuiden, voorafgaand aan de aanvang van de opgraving.

Fig. 1.5: De actieve betonnen rioleringsbuis in de centrale as van de Sint-Gummarusstraat.

Fig. 1.6: Segment van werkput 1 met actieve elektriciteitsleidingen (huisaansluitingen).

Fig. 1.7: Segment van werkput 1 met aangesneden afvoerbuizen (huisaansluitingen).

Fig. 1.8: Waterleiding over de volledige lengte-as van de Sint-Gummarusstraat in de wand van werkput 1.

Fig. 1.9: Segment van werkput 2 met actieve elektriciteitsleidingen (huisaansluitingen).

Fig. 1.10: Segment van werkput 1 met diverse actieve nutsleidingen (gas, water, elektriciteit).

2. Assessmentrapport

2.1 Gehanteerde methoden, technieken en criteria

"*Het is mogelijk dat een vondstencollectie, staal of spoor wetenschappelijk potentieel blijken te hebben, maar niet voor het beantwoorden van de vooraf gedefinieerde vraagstellingen. Voor een deel zulllen de onderzoeksvragen dan bijgesteld moeten worden, voor een deel zal het exploiteren van het wetenschappelijk potentieel later moeten gebeuren, buiten de context van het archeologisch project. Alleen door van elk deel van een archeologisch ensemble het wetenschappelijk potentieel in te schatten, kan men ten weten komen welke vragen mogelijk kunnen beantwoord worden, en tot op welk niveau.*"[2]

Voorafgaand aan de opgraving zijn er door de auteurs van de archeologienota (ID 1388)[3] onderzoeksvragen geformuleerd die betrekking hebben op het verwachte bodemarchief ter hoogte van de Sint-Gummarusstraat in Lier. In tegenstelling tot de gangbare praktijk is er (omwille van de specifieke situering en aard van de geplande werken) geen vooronderzoek zonder/met ingreep in de bodem uitgevoerd waardoor de vraagstellingen zijn gebaseerd op een bureauonderzoek met historische (cartografische) documenten als voornaamste informatiebron. Bovendien hebben de onderzoeksvragen een algemeen karakter. Om die reden zal het assessment resulteren in een bijstelling van de vooraf gestelde onderzoeksvragen en het definiëren van het onderzoekspotentieel.

Het volledig archeologisch ensemble wordt opgedeeld in zes groepen. Voor elk deel van het ensemble wordt het wetenschappelijk potentieel ingeschat, conform de aanbevelingen van het agentschap Onroerend Erfgoed (handleiding Assessment) en de bepalingen volgens de Code van Goede Praktijk. Het totaalbeeld resulteert in een plan van aanpak (onderzoeksstrategie) met een prioriteitenlijst van noodzakelijke onderzoekshandelingen, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen onderzoek dat past binnen het kader van het onderzoek en onderzoek dat past in een ander, toekomstig kader.

2.2 Observaties en registraties

2.2.1 Assessment van de bodemsporen, spoorcombinaties en structuren (contexten)

Doel:

- Bepaling van de kwaliteiten van de geregistreerde bodemsporen, spoorcombinaties en structuren die context verschaffen aan het hiermee geassocieerd vondstmateriaal.
- Inschatting van het wetenschappelijk potentieel.
- Bijsturing vooraf gestelde onderzoeksvragen.
- Formulering bijkomende onderzoeksvragen.

[2] *Citaat uit Ervynck e.a. 2015: 9.*
[3] *Bruggeman e.a. 2016.*

Actoren:

- Erkend archeoloog en veldwerkleider: Nick Van Liefferinge

2.2.1.1 Antropogene horizonten

Observatie:

- Over de volledige lengte van het tracé van de Sint-Gummarusstraat zijn twee vondsthoudende antropogene horizonten waargenomen in de bovengrond die reiken tot een diepte van ca. 150 cm beneden het straatniveau.

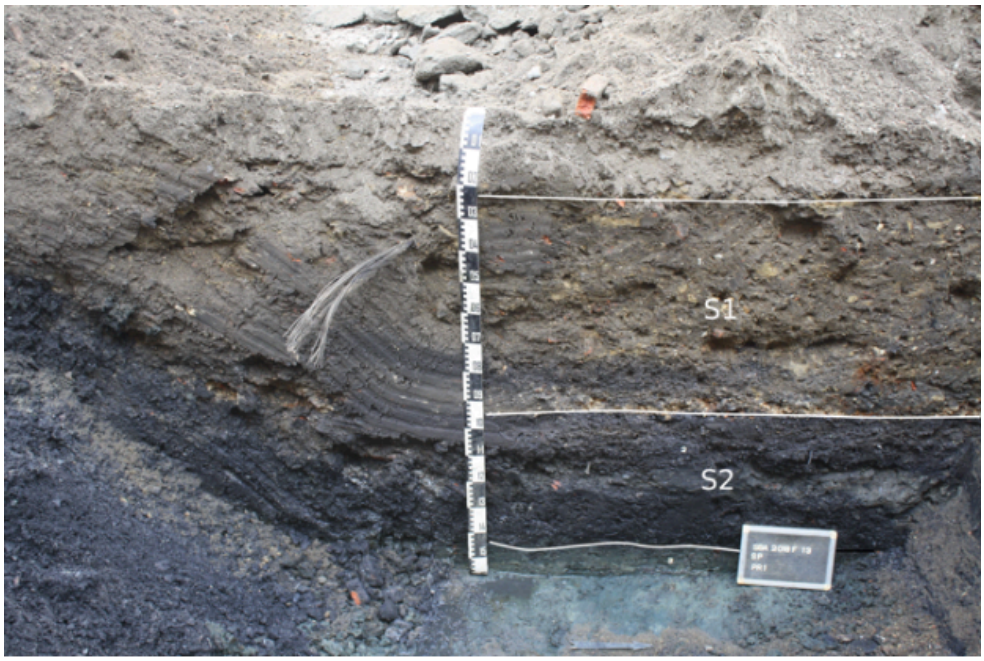

Fig. 2.1: Vondsthoudende antropogene horizonten ter hoogte van putwandprofiel 1.

Registratie:

- In de onderzoeksdocumenten zijn beide sporen geregistreerd als S1 en S2.
- De sporen zijn machinaal op vlakdekkende wijze laagsgewijs opgegraven.
- De sporen zijn op stratigrafische wijze gedocumenteerd in 10 putwandprofielen.
- Tekstuele registraties.

Kwaliteit:

- Er is sprake van een duidelijke aflijning.
- Dateerbaar door aanwezigheid van diagnostisch vondstmateriaal (*terminus post quem*).
- Niet dateerbaar door gebrek aan relatie met andere sporen (relatieve datering).

Wetenschappelijk potentieel:

- Geschikt voor (functionele) interpretaties en als relevante context van vondstmateriaal binnen het kader van het project.

Bijsturing vooraf gestelde onderzoeksvragen:

- Er zijn geen vooraf gestelde onderzoeksvragen met betrekking tot dit spoortype.

Bijkomende onderzoeksvragen:

- *Wat is de (functionele) interpretatie van de waargenomen vondsthoudende antropogene horizonten?*

2.2.1.2 Muurwerk

Observatie:

- In de zuidelijke zone van het tracé van de Sint-Gummarusstraat zijn restanten van opgaand muurwerk - vervaardigd uit baksteen, natuursteen en kalkmortel - aangesneden.

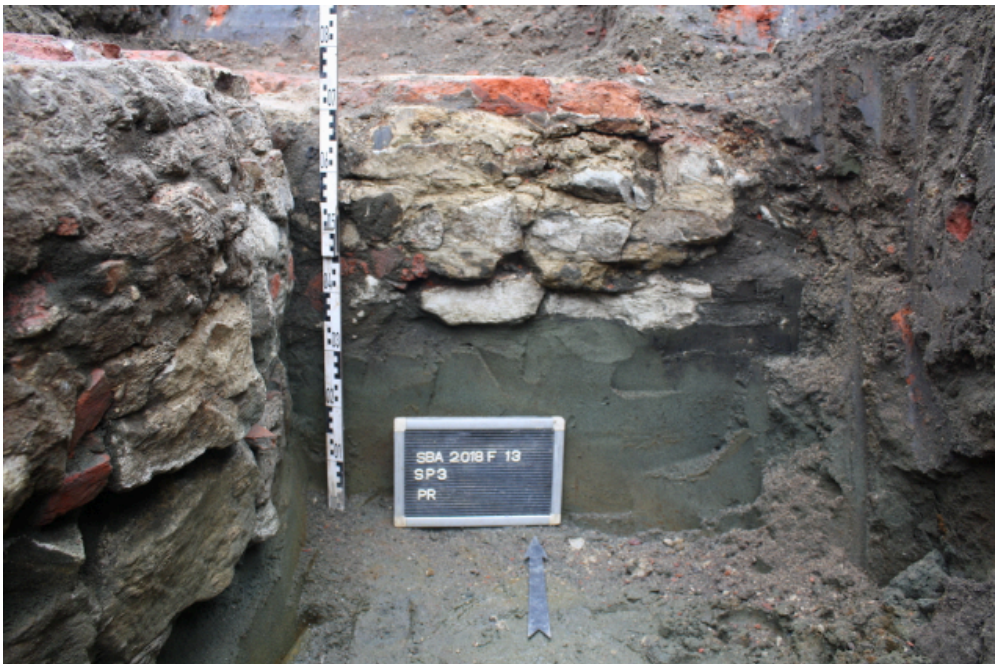

Fig. 2.2: Muurrestant S3 (zicht op de fundering van met kalmortel ingemetselde brokken natuursteen, baksteen/bouwkeramiek.

Registratie:

- In de onderzoeksdocumenten zijn beide sporen geregistreerd als S3, S4 en S5
- De grond rondom het muurwerk werd verwijderd tot onder het niveau van de funderingen
- Registratie van de afmetingen en oriëntatie van het muurwerk
- Fotografische registratie
- Staalname van S3 (baksteen, natuursteen en mortel)

Kwaliteit:

- S4 en S5 zijn verstoord door nutsleidingen.
- De ruimtelijke informatie is zeer beperkt.
- Niet dateerbaar door afwezigheid van diagnostisch vondstmateriaal.
- Niet dateerbaar door gebrek aan relatie met andere sporen (relatieve datering).

Wetenschappelijk potentieel:

- Wegens de beperkte ruimtelijke informatie is geen accurate (functionele) interpretatie van de muurwerkrestanten mogelijk. Het wetenschappelijk potentieel is bijgevolg zeer laag/nihil, zowel binnen het kader van het project als in een ander, toekomstig kader.

Bijsturing vooraf gestelde onderzoeksvragen:

- *Zijn er resten van voorgangers van de huidige Sint-Gummaruskerk aanwezig binnen het onderzoeksgebied? ⇒ Geen bijsturing noodzakelijk.*

Bijkomende onderzoeksvragen:

- Er worden geen bijkomende onderzoeksvragen geformuleerd omwille van het zeer laag wetenschappelijk potentieel.

2.2.2 Assessment van het vondstmateriaal

2.2.2.1 Aardewerk

Doel:

- Bepaling van de kwaliteit van het aardewerkensemble in relatie tot de context.
- Algemeen dateren van het aardewerkensemble.
- Inschatting van het wetenschappelijk potentieel.
- Bepaling in welke mate het ensemble bruikbaar is voor verder onderzoek.

Actoren:

- Erkend archeoloog en veldwerkleider: Nick Van Liefferinge

Context:

- **Werkput**: WP1 + WP2
- **Spoornr**.: S1 + S2
- **Aard context**: vondsthoudende antropogene horizonten
- **Stratigrafie**: onder huidig straatniveau
- **Archeologische periode**: Late middeleeuwen/Nieuwe tijd + Nieuwste tijd (postmiddeleeuwse periode)

Tafonomie:

- aangevoerd antropogeen materiaal (sediment + archeologica).

Verzamelwijze:

- Handverzameld tijdens laagsgewijs verdiepen in antropogene horizonten.
- Controle grondstort.
- Geen selectie gebeurd tijdens veldwerk.

Methodiek assessment:

- Volledig aardewerkensemble uitgespreid op tafel.
- Sortering per aardewerkgroep.
- Tellingen per aardewerkgroep = semi-kwantitatief.

Inventaris:

Late middeleeuwen/Nieuwe tijd/Nieuwste tijd				
Aardewerkgroep	**Weinig (1-25)**	**Matig (25-100)**	**Veel (100-1000)**	**Zeer veel (> 1000)**
Grijs aardewerk	X			
Rood (geglazuurd) aardewerk			X	
Wit (geglazuurd) aardewerk		X		
Hoogversierd aardewerk				
Elmpt				
Protosteengoed				
Bijna-steengoed				
Steengoed	X			
'Doorniks' aardewerk				
Majolica (tinglazuur)				
Faience (tinglazuur)		X		
Porselein	X			
Industrieel aardewerk		X		
Industrieel steengoed		X		
Onbepaald				

Fig. 2.3: Rood (geglazuurd) aardewerk.

Fig. 2.4: Wit (geglazuurd) aardewerk.

Fig. 2.5: Faience (links) en industrieel (wit) aardewerk (rechts).

Fig. 2.6: (Industrieel) steengoed.

Toelichting bij de inventaris:

- **Dominante aardewerkgroep(en)**: rood (geglazuurd) aardewerk, wit (geglazuurd) aardewerk, faience en industrieel (wit) aardewerk

- **Homogeen/heterogeniteit**: heterogeen qua vormenspectrum, homogeen qua datering

- **Fragmentatiegraad en potentieel voor reconstructie**: sterke fragmentatie, weinig archeologisch complete stukken, geen verse breuken

- **Vormen**: divers vormensprectrum, vnl. keukengerei (rood/wit geglazuurd aardewerk) en serviesgoed/sanitair/persoonlijke verzorging (faience en industrieel aardewerk), zalfpotten (faience)

- **Deklagen en decoratie**: glazuur (rood/wit geglazuurd aardewerk, faience), drukdecoratie en reliëfversiering (industrieel wit aardewerk)

- **Stempels en andere merken**: (deel bewaard) aanwezig op enkele recipiënten (industrieel steengoed, faience en industrieel wit aardewerk)

- **Roet, slijtage en andere gebruikssporen**: roetsporen (op eerste zicht beperkt aanwezig), slijtage (op eerst zicht beperkt aanwezig)

- **Productiesporen**: geen

- **Daterende elementen**: op basis van de combinatie van aardewerkgroepen: eind 18de eeuw tot eind 19de eeuw

- **Bewaringstoestand**: goed

- **Aanvullende opmerkingen**: geen

Interpretatie en aanbevelingen:

- **Datering ensemble**: eind 18de eeuw tot eind 19de eeuw

- **Tafonomische groep**:

  Huishoudelijk afval
  ~~Productieafval~~
  ~~Artisanaal afval~~
  ~~Rituele depositie~~
  ~~Funeraire context~~
  ~~Constructieafval~~
  ~~Residueel/intrusief materiaal~~
  ~~Muurwerk~~

- **Conservatie**: geen specifieke maatregelen nodig

Wetenschappelijk potentieel:

- Aanwezigheid van een *terminus ante quem (aanleg Sint-Gummarusstraat in 1877-1878)* voor de vondsthoudende context.
- Onderzoeksbalans Archeologie over aardewerkanalyse uit de postmiddeleeuwse periode: het betreft "*een studiegebied waar het onderzoek nog helemaal nergens staat en waar in de toekomst zeker meer inspanningen voor geleverd moet worden.*"[4] Een verdere uitwerking van het aardewerkensemble in het kader van het project is dus noodzakelijk om een basis te verschaffen voor meer doorgedreven (synthese)onderzoek m.b.t. postmiddeleeuws aardewerk (uit stedelijke context).

Bijsturing vooraf gestelde onderzoeksvragen:

- *Is er materiële cultuur die inzicht biedt in het functionele gebruik van de site? ⇒ Verschaffen de vondstcontext en het aardewerk accurate informatie m.b.t. het functionele gebruik van de site?*
- *Wat zeggen de aangetroffen vondsten over de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de vormer van het assemblage of de assemblages? ⇒ Geen bijsturing noodzakelijk.*

Bijkomende onderzoeksvragen:

- Er worden geen bijkomende onderzoeksvragen geformuleerd.

[4] *Onderzoeksbalans Archeologie (2008) – 7.4.1 Aardewerk (auteur: Koen De Grootte).*

Aanvullende opmerkingen:

- Een precieze datering van het aardewerkensemble is mogelijk zonder gebruik te maken van bijkomende natuurwetenschappelijke dateringsmethoden.

Selectie basisverwerking:

- Het volledige aardewerkensemble wordt uitgewerkt zonder selectie.

2.2.2.2 Pijpaarde (kleipijpjes)

Doel:

- Algemeen dateren van het ensemble.
- Inschatting van het wetenschappelijk potentieel.

Actoren:

- Erkend archeoloog en veldwerkleider: Nick Van Liefferinge

Context:

- **Werkput**: WP1 + WP2
- **Spoornr**.: S1 + S2
- **Aard context**: vondsthoudende antropogene horizonten
- **Stratigrafie**: onder huidig straatniveau
- **Archeologische periode**: Nieuwe tijd + Nieuwste tijd (postmiddeleeuwse periode)

Tafonomie:

- aangevoerd antropogeen materiaal (sediment + archeologica).

Verzamelwijze:

- Handverzameld tijdens laagsgewijs verdiepen in antropogene horizonten.
- Controle grondstort.
- Geen selectie gebeurd tijdens veldwerk.

Methodiek assessment:

- Volledig ensemble uitgespreid op tafel.
- Sortering per onderdeel.
- Tellingen = semi-kwantitatief.

Inventaris:

Nieuwe tijd/Nieuwste tijd				
Onderdeel	**Weinig (1-25)**	**Matig (25-100)**	**Veel (100-1000)**	**Zeer veel (> 1000)**
Ketel		X		
Steel		X		

Fig. 2.7: Kleipijpjes.

Toelichting bij de inventaris:

- **Dominante basistypen**[5]: type 3 (ovale kop) en type 4 (kromkop)
- **Merken**: hielmerken en bijmerken frequent, maar veelal onduidelijk leesbaar
- **Decoratie**: geen steelversieringen, geen figurale voorstellingen (figurale pijpen), 2 x reliëfversiering
- **Aanvullende opmerkingen**: geen
- **Bewaringstoestand**: goed
- **Aanvullende opmerkingen**: geen

Interpretatie en aanbevelingen:

- **Datering ensemble**: eind 18de eeuw tot eind 19de eeuw
- **Tafonomische groep**:

[5] *Gebaseerd op Duco 1987: 26-28.*

Huishoudelijk afval
~~Productieafval~~
~~Artisanaal afval~~
~~Rituele depositie~~
~~Funeraire context~~
~~Constructieafval~~
~~Residueel/intrusief materiaal~~
~~Muurwerk~~

- **Conservatie**: geen specifieke maatregelen nodig

Wetenschappelijk potentieel:

- Aanwezigheid van een *terminus ante quem (aanleg Sint-Gummarusstraat in 1877-1878)* voor de vondsthoudende context.
- Kleipijpjes betreffen een ondergewaardeerde vondstcategorie. Een verdere uitwerking van het ensemble in het kader van het project is dus noodzakelijk om een basis te verschaffen voor meer doorgedreven (synthese)onderzoek m.b.t. deze specifieke vondstcategorie.

Bijsturing vooraf gestelde onderzoeksvragen:

- *Is er materiële cultuur die inzicht biedt in het functionele gebruik van de site? ⇒ Verschaffen de vondstcontext en de kleipijpjes accurate informatie m.b.t. het functionele gebruik van de site?*
- *Wat zeggen de aangetroffen vondsten over de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de vormer van het assemblage of de assemblages? ⇒ Geen bijsturing noodzakelijk.*

Bijkomende onderzoeksvragen:

- Er worden geen bijkomende onderzoeksvragen geformuleerd.

Selectie basisverwerking:

- Het volledige ensemble wordt uitgewerkt zonder selectie.

2.2.2.3 Bouwkeramisch materiaal

Doel:

- Algemeen dateren van het ensemble.
- Inschatting van het wetenschappelijk potentieel.

Actoren:

- Erkend archeoloog en veldwerkleider: Nick Van Liefferinge

Context:

- **Werkput**: WP1 + WP2
- **Spoornr**.: S1 + S2
- **Aard context**: vondsthoudende antropogene horizonten
- **Stratigrafie**: onder huidig straatniveau
- **Archeologische periode**: Nieuwe tijd + Nieuwste tijd (postmiddeleeuwse periode)

Tafonomie:

- aangevoerd antropogeen materiaal (sediment + archeologica).

Verzamelwijze:

- Handverzameld tijdens laagsgewijs verdiepen in antropogene horizonten.
- Controle grondstort.
- Geen selectie gebeurd tijdens veldwerk.

Methodiek assessment:

- Volledig ensemble uitgespreid op tafel.
- Sortering per type.
- Tellingen = semi-kwantitatief.

Inventaris:

Nieuwe tijd/Nieuwste tijd				
Type	**Weinig (1-25)**	**Matig (25-100)**	**Veel (100-1000)**	**Zeer veel (> 1000)**
Dakpan	X			
Tegel	X			

Fig. 2.8: Dakpanfragmenten en tegelfragment.

Toelichting bij de inventaris:

- **Dominante vormen**: dakpan en tegel
- **Fragmentatiegraad**: sterk gefragmenteerd
- **Decoratie**: gedeelte van figuratieve voorstelling (tegel)
- **Daterende elementen**: *"vooral in de 18de eeuw was paars een zeer geliefde kleur voor figuratieve tegels."*[6]
- **Aanvullende opmerkingen**: geen
- **Bewaringstoestand**: goed

Interpretatie en aanbevelingen:

- **Datering ensemble**: eind 18de eeuw tot eind 19de eeuw

[6] *de Jager e.a. 2009: 19 (afb. 17).*

- **Tafonomische groep**:

  ~~Huishoudelijk afval~~
  ~~Productieafval~~
  ~~Artisanaal afval~~
  ~~Rituele depositie~~
  ~~Funeraire context~~
  Constructieafval
  ~~Residueel/intrusief materiaal~~
  ~~Muurwerk~~

- **Conservatie**: geen specifieke maatregelen nodig

Wetenschappelijk potentieel:

- Aanwezigheid van een *terminus ante quem (aanleg Sint-Gummarusstraat in 1877-1878)* voor de vondsthoudende context.
- De omvang van het ensemble is te klein en de fragmentatiegraad te groot voor het verwerven van kenniswinst op hoger niveau.

Bijsturing vooraf gestelde onderzoeksvragen:

- *Is er materiële cultuur die inzicht biedt in het functionele gebruik van de site? ⇒ Verschaffen de vondstcontext en de bouwkeramiek accurate informatie m.b.t. het functionele gebruik van de site?*
- *Wat zeggen de aangetroffen vondsten over de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de vormer van het assemblage of de assemblages? ⇒ Geen bijsturing noodzakelijk.*

Bijkomende onderzoeksvragen:

- Er worden geen bijkomende onderzoeksvragen geformuleerd.

Selectie basisverwerking:

- Louter het fragment van de ornamentele tegel wordt verder behandeld.

2.2.2.4 Glas

Doel:

- Algemeen dateren van het ensemble.
- Inschatting van het wetenschappelijk potentieel.

Actoren:

- Erkend archeoloog en veldwerkleider: Nick Van Liefferinge

Context:

- **Werkput**: WP1 + WP2
- **Spoornr**.: S1 + S2
- **Aard context**: vondsthoudende antropogene horizonten
- **Stratigrafie**: onder huidig straatniveau
- **Archeologische periode**: Nieuwe tijd + Nieuwste tijd (postmiddeleeuwse periode)

Tafonomie:

- aangevoerd antropogeen materiaal (sediment + archeologica).

Verzamelwijze:

- Handverzameld tijdens laagsgewijs verdiepen in antropogene horizonten.
- Controle grondstort.
- Geen selectie gebeurd tijdens veldwerk.

Methodiek assessment:

- Volledig ensemble uitgespreid op tafel.
- Sortering per type.
- Tellingen = semi-kwantitatief.

Inventaris:

Nieuwe tijd/Nieuwste tijd				
Type	**Weinig (1-25)**	**Matig (25-100)**	**Veel (100-1000)**	**Zeer veel (> 1000)**
Fles	X			
Drinkglas (beker)	X			
(Fruit)schaal	X			
Parfumflesje	X			
Inktflesje	X			
Medicijnflesje	X			
Ampul	X			
Onbepaald	X			

Fig. 2.9: Glazen voorwerpen.

Toelichting bij de inventaris:

- **Dominante vormen**: Fles en drinkglas
- **Fragmentatiegraad**: sterk gefragmenteerd tot archeologisch compleet
- **Decoratie**: (malgevormde) reliëfdecoratie
- **Daterende elementen**: opschrift fles: “SAINT-GALMIER-BADOIT”
- **Aanvullende opmerkingen**: geen
- **Bewaringstoestand**: goed

Interpretatie en aanbevelingen:

- **Datering ensemble**: eind 18de eeuw tot eind 19de eeuw

- **Tafonomische groep**:

  Huishoudelijk afval
  ~~Productieafval~~
  ~~Artisanaal afval~~
  ~~Rituele depositie~~
  ~~Funeraire context~~
  ~~Constructieafval~~
  ~~Residueel/intrusief materiaal~~
  ~~Muurwerk~~

- **Conservatie**: geen specifieke maatregelen nodig

Wetenschappelijk potentieel:

- Aanwezigheid van een *terminus ante quem (aanleg Sint-Gummarusstraat in 1877-1878)* voor de vondsthoudende context.
- De omvang van het ensemble is te klein en de fragmentatiegraad te groot voor het verwerven van kenniswinst op hoger niveau.

Bijsturing vooraf gestelde onderzoeksvragen:

- *Is er materiële cultuur die inzicht biedt in het functionele gebruik van de site? ⇒ Verschaffen de vondstcontext en de glazen voorwerpen accurate informatie m.b.t. het functionele gebruik van de site?*
- *Wat zeggen de aangetroffen vondsten over de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de vormer van het assemblage of de assemblages? ⇒ Geen bijsturing noodzakelijk.*

Bijkomende onderzoeksvragen:

- Er worden geen bijkomende onderzoeksvragen geformuleerd.

Selectie basisverwerking:

- Enkel de diagnostische/goed dateerbare stukken worden beschreven/geïllustreerd.

2.2.2.5 Metaal

Doel:

- Algemeen dateren van het ensemble.
- Inschatting van het wetenschappelijk potentieel.

Actoren:

- Erkend archeoloog en veldwerkleider: Nick Van Liefferinge

Context:

- **Werkput**: WP1 + WP2
- **Spoornr**.: S1 + S2
- **Aard context**: vondsthoudende antropogene horizonten
- **Stratigrafie**: onder huidig straatniveau
- **Archeologische periode**: Nieuwe tijd + Nieuwste tijd (postmiddeleeuwse periode)

Tafonomie:

- aangevoerd antropogeen materiaal (sediment + archeologica).

Verzamelwijze:

- Handverzameld tijdens laagsgewijs verdiepen in antropogene horizonten.
- Controle grondstort met gebruik van de metaaldetector.
- Geen selectie gebeurd tijdens veldwerk.

Methodiek assessment:

- Volledig ensemble uitgespreid op tafel.
- Sortering per metaalsoort/legering.
- Tellingen = semi-kwantitatief.

Inventaris:

Nieuwe tijd/Nieuwste tijd				
Metaalsoort/legering	**Weinig (1-25)**	**Matig (25-100)**	**Veel (100-1000)**	**Zeer veel (> 1000)**
IJzer	X			
Koperlegering	X			
Tin(legering)	X			
Onbepaald	X			

Fig. 2.10: Metalen voorwerpen.

Toelichting bij de inventaris:

- **Functionele categorieën**: sleuting beugeltasje (geldbeugel) (1), nagels (2), beslag onbepaald (1), rooster (1), gietkanaal (1).

- **Fragmentatiegraad**: sterk gefragmenteerd tot archeologisch compleet

- **Daterende elementen**: opschrift sluiting beugeltasje: “BREVETÉ”

- **Aanvullende opmerkingen**: geen

- **Bewaringstoestand**: goed (koperlegering) tot matig (ijzer), maar de vormen zijn goed herkenbaar.

Interpretatie en aanbevelingen:

- **Datering ensemble**: eind 18de eeuw tot eind 19de eeuw

- **Tafonomische groep**:

  Huishoudelijk afval
  ~~Productieafval~~
  Artisanaal afval
  ~~Rituele depositie~~
  ~~Funeraire context~~
  ~~Constructieafval~~
  ~~Residueel/intrusief materiaal~~
  ~~Muurwerk~~

- **Conservatie**: geen specifieke maatregelen nodig

Wetenschappelijk potentieel:

- Aanwezigheid van een *terminus ante quem (aanleg Sint-Gummarusstraat in 1877-1878)* voor de vondsthoudende context.
- De omvang van het ensemble is te klein voor het verwerven van kenniswinst op hoger niveau.

Bijsturing vooraf gestelde onderzoeksvragen:

- *Is er materiële cultuur die inzicht biedt in het functionele gebruik van de site? ⇒ Verschaffen de vondstcontext en de metalen voorwerpen accurate informatie m.b.t. het functionele gebruik van de site?*
- *Wat zeggen de aangetroffen vondsten over de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de vormer van het assemblage of de assemblages? ⇒ Geen bijsturing noodzakelijk.*

Bijkomende onderzoeksvragen:

- Er worden geen bijkomende onderzoeksvragen geformuleerd.

Selectie basisverwerking:

- Enkel de diagnostische/goed dateerbare stukken worden beschreven/geïllustreerd.

2.2.2.6 Leer

Doel:

- Algemeen dateren van het ensemble.
- Inschatting van het wetenschappelijk potentieel.

Actoren:

- Erkend archeoloog en veldwerkleider: Nick Van Liefferinge
- Assistent-archeoloog: Laurane Dupont

Context:

- **Werkput**: WP1 + WP2
- **Spoornr**.: S1 + S2
- **Aard context**: vondsthoudende antropogene horizonten
- **Stratigrafie**: onder huidig straatniveau
- **Archeologische periode**: Nieuwe tijd + Nieuwste tijd (postmiddeleeuwse periode)

Tafonomie:

- aangevoerd antropogeen materiaal (sediment + archeologica).

Verzamelwijze:

- Handverzameld tijdens laagsgewijs verdiepen in antropogene horizonten.
- Geen selectie gebeurd tijdens veldwerk.

Methodiek assessment:

- Volledig ensemble uitgespreid op tafel.
- Sortering per type (schoenonderdeel)
- Tellingen = semi-kwantitatief.

Inventaris:

Nieuwe tijd/Nieuwste tijd				
Type	**Weinig (1-25)**	**Matig (25-100)**	**Veel (100-1000)**	**Zeer veel (> 1000)**
Zool(onderdelen)	X			
Bovenleer	X			
Snippers	X			
Onbepaald	X			

Toelichting bij de inventaris:

- **Functionele categorieën**: (onderdelen van) schoenen.

- **Daterende elementen**: handmatig ingeklopte nagels voor het vastszetten van verschillende laagjes leer (= vóór 1862).

- **Aanvullende opmerkingen**: geen

- **Bewaringstoestand**: goed (in gedemineraliseerd water = anti-schimmelmiddel).

Interpretatie en aanbevelingen:

- **Datering ensemble**: eind 18de eeuw tot eind 19de eeuw

- **Tafonomische groep**:

  Huishoudelijk afval
  ~~Productieafval~~
  Artisanaal afval
  ~~Rituele depositie~~
  ~~Funeraire context~~
  ~~Constructieafval~~
  ~~Residueel/intrusief materiaal~~
  ~~Muurwerk~~

- **Conservatie**: geen specifieke maatregelen nodig

Wetenschappelijk potentieel:

- Aanwezigheid van een *terminus ante quem (aanleg Sint-Gummarusstraat in 1877-1878)* voor de vondsthoudende context.
- Studies van leer uit archeologische context (en in het bijzonder voor wat betreft de postmiddeleeuwse periode) zijn in Vlaanderen zeer beperkt. Ook overzichtsstudies voor een bepaalde regio of stad zijn quasi onbestaande.[7] Een verdere uitwerking van het ensemble in het kader van het project is dus noodzakelijk om een basis te verschaffen voor meer doorgedreven (synthese)onderzoek m.b.t. deze specifieke vondstcategorie.

Bijsturing vooraf gestelde onderzoeksvragen:

- *Is er materiële cultuur die inzicht biedt in het functionele gebruik van de site? ⇒ Verschaffen de vondstcontext en de leren voorwerpen accurate informatie m.b.t. het functionele gebruik van de site?*
- *Wat zeggen de aangetroffen vondsten over de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de vormer van het assemblage of de assemblages? ⇒ Geen bijsturing noodzakelijk.*

[7] *Onderzoeksbalans Archeologie (2008) – 7.4.2 Leer (auteur: Jan Moens).*

Bijkomende onderzoeksvragen:

- Er worden geen bijkomende onderzoeksvragen geformuleerd.

Selectie basisverwerking:

- Enkel de meest complete, diagnostische stukken leer worden beschreven/geïllustreerd.

2.2.2.7 Natuursteen

Doel:

- Determinatie en herkomstbepaling.
- Inschatting van het wetenschappelijk potentieel.

Actoren:

- Erkend archeoloog en veldwerkleider: Nick Van Liefferinge

Context:

- **Werkput**: WP1
- **Spoornr**.: S1, S2 en S3
- **Aard context**: vondsthoudende antropogene horizonten (S1 en S2) en muurwerk (S3)
- **Stratigrafie**: onder huidig straatniveau
- **Archeologische periode**: Late middeleeuwen/Nieuwe tijd + Nieuwste tijd

Verzamelwijze:

- Handverzameld.
- Staalname van S3

Methodiek assessment:

- Tellingen = semi-kwantitatief.

Inventaris:

Late middeleeuwen/Nieuwe tijd/Nieuwste tijd				
Context	**Weinig (1-25)**	**Matig (25-100)**	**Veel (100-1000)**	**Zeer veel (> 1000)**
Muurwerk	X			
Vondsthoudende antropogene horizonten	X			

Fig. 2.11: Natuursteen.

Toelichting bij de inventaris:

- Geen **bewerkingssporen** zichtbaar op het stuk natuursteen van het muurwerk (S3).
- **Mortelresten aanwezig** op het stuk natuursteen van het muurwerk (S3).
- **Bewaringstoestand**: goed

Interpretatie en aanbevelingen:

- **Datering ensemble**: eind 18de eeuw tot eind 19de eeuw
- **Tafonomische groep**:

  Huishoudelijk afval
  ~~Productieafval~~
  ~~Artisanaal afval~~

~~Rituele depositie~~
~~Funeraire context~~
~~Constructieafval~~
~~Residueel/intrusief materiaal~~
Muurwerk

- **Conservatie**: geen specifieke maatregelen nodig

Wetenschappelijk potentieel:

- Aanwezigheid van een *terminus ante quem (aanleg Sint-Gummarusstraat in 1877-1878)* voor de vondsthoudende contexten (S1 en S2) en het muurwerk (S3).
- Gezien de aard (vnl. onbewerkte natuursteen) en de beperkte omvang van het assemblage is het wetenschappelijk potentieel beperkt. De basisverwerking zal zich beperken tot de determinatie en herkomstbepaling van het natuursteen.

Bijsturing vooraf gestelde onderzoeksvragen:

- Er zijn geen specifieke onderzoeksvragen geformuleerd voor wat betreft deze materiaalcategorie.

Bijkomende onderzoeksvragen:

- Wat is de herkomst van de ingezamelde natuursteen?

Selectie basisverwerking:

- Het volledige ensemble wordt uitgewerkt zonder selectie.

2.2.2.8 Handverzamelde dierlijke resten

Doel:

- Inschatting van het wetenschappelijk potentieel.

Actoren:

- Erkend archeoloog en veldwerkleider: Nick Van Liefferinge

Context:

- **Werkput**: WP1 + WP2
- **Spoornr**.: S1 + S2
- **Aard context**: vondsthoudende antropogene horizonten
- **Stratigrafie**: onder huidig straatniveau
- **Archeologische periode**: Nieuwe tijd + Nieuwste tijd

Tafonomie:

- aangevoerd antropogeen materiaal (sediment + archeologica).

Verzamelwijze:

- Handverzameld tijdens laagsgewijs verdiepen in antropogene horizonten.
- Controle grondstort.
- Geen selectie gebeurd tijdens veldwerk.

Methodiek assessment:

- Volledig ensemble (gewassen) uitgespreid op tafel.
- Snelle visuele inspectie

Fig. 2.12: Dierlijke resten.

Inventaris:

- **Hoeveelheid:** weinig (< 25 stuks)

- **Materiaalcategorieën:** been, tand (in associatie met been), schelp

- **Aanwezige en dominante taxa**: zoogdieren (craniaal + post-craniale skeletdelen), weekdieren (exoskelet)

- **Bewaring**: goed, maar gefragmenteerd

- **Bewerkingssporen:** duidelijke zaag- en haksporen

- **Artefacten:** doorboord benen schijfje

- **Tafonomische groep**:

  Huishoudelijk afval
  Productieafval
  Artisanaal afval
  ~~Rituele depositie~~
  ~~Funeraire context~~
  ~~Constructieafval~~
  ~~Residueel/intrusief materiaal~~

Wetenschappelijk potentieel:

- In beperkte mate vormt de context informatie m.b.t. de bewerking van dierlijke producten binnen de stedelijke context van Lier tijdens de postmiddeleeuwse periode.

Bijsturing vooraf gestelde onderzoeksvragen:

- *Is er materiële cultuur die inzicht biedt in het functionele gebruik van de site? ⇒ Verschaffen de vondstcontext en het dierlijk bot accurate informatie m.b.t. het functionele gebruik van de site?*
- *Wat zeggen de aangetroffen vondsten over de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de vormer van het assemblage of de assemblages? ⇒ Geen bijsturing noodzakelijk.*

Bijkomende onderzoeksvragen:

- Er worden geen bijkomende onderzoeksvragen geformuleerd.

Selectie basisverwerking:

- Enkel de diagnostische stukken bot worden beschreven en geïllustreerd.

2.2.3 Assessment van de stalen

In het opgravingsarchief zijn geen stalen aanwezig die in aanmerking komen voor verder (natuur)wetenschappelijk onderzoek door (externe) specialisten.

2.2.4 Conservatie assessment

Er zijn geen bijzondere conservatiemaatregelen vereist. Er zijn in het opgravingsarchief geen voorwerpen aanwezig die in aanmerking komen voor restauratie.

2.2.5 Assessment van de onderzoeksdocumenten

Digitale onderzoeksdocumenten:

- De fotografische opnames vormen voor wat betreft deze vindplaats de enige onderzoeksdocumenten op basis waarvan de interpretaties tijdens de basisverwerking kunnen worden getoetst.
- Tijdens het veldwerk (beschrijving van bodemsporen en bodemprofielen), de naverwerking en de aanmaak van inventarissen in xlsx- en pdf-formaat (foto's, bodemsporen, vondsten, bodemprofielen, dagrapporten) werd gebruik gemaakt van de multiplatform relationele databaseapplicatie *FileMaker*.

Analoge onderzoeksdocumenten:

- Er zijn geen analoge onderzoeksdocumenten aangemaakt.

2.2.6 Assessment van de archeologische site

2.2.6.1 De site binnen het landschappelijk, historisch en archeologisch kader

Op basis van het bureauonderzoek werd een hoog archeologisch potentieel voor de site vooropgesteld omwille van de situering ervan binnen de contouren van een oude bewoningskern van de stad Lier. De eerste occupatie wordt op het einde van de 10de of begin van de 11de eeuw gedateerd. In deze zone kunnen tevens relicten van een omwalling (van de volmiddeleeuwse bewoningskern) uit de 11de of 12de eeuw worden verwacht.
Er zijn tijdens de opgraving echter geen archeologische waarden uit deze periode aangetroffen, wat mogelijk deels te wijten is aan de matige tot slechte bewaringstoestand van het bodemarchief binnen het tracé van de St.-Gummarusstraat.

2.2.6.2 Chronologisch kader

Alle aangetroffen archeologische waarden dateren uit de late middeleeuwen/Nieuwe tijd (muurwerk) en postmiddeleeuwse periode (vondsthoudende antropogene horizonten), met 1877-1878 als *terminus ante quem* (aanleg St.-Gummarusstraat).

2.2.6.2 Intra-site ruimtelijke verdeling

In de ondergrond zijn twee vondsthoudende antropogene horizonten aanwezig over de volledige lengte van het tracé van de Sint-Gummarusstraat. De gezamenlijke diepte bedraagt ca. 150 cm beneden het straatniveau.
Conform de verwachtingen (op basis van cartografische bronnen) zijn in de zuidelijke zone van het tracé van de Sint-Gummarusstraat restanten van opgaand muurwerk - vervaardigd uit baksteen, natuursteen en kalkmortel - aangesneden.

2.2.6.3 Bewaringstoestand

Bij de start van het veldwerk op 4 juni bleek dat de oude, nog werkzame riolering in de centrale as van de Sint-Gummarusstraat werd aangelegd en hier een structurele verstoring van de ondergrond heeft veroorzaakt (fig. 2.13). Om die reden werd gekozen voor de aanleg van twee werkputten met een breedte van 2 meter langs weerszijden van de oude riolering, waar nog kansen bestonden voor een bewaard bodemarchief. Helaas bleek echter sprake van een grote hoeveelheid actieve huisaansluitingen (afvalwater en elektriciteit) - met ca. 2 à 5 leidingen per woning - die gezamenlijk een substantiële verstoring van het bodemarchief hebben teweeggebracht en bovendien zeer hinderlijk waren voor het efficiënt aanleggen van de sleuven. De westelijke lange sleufwand van werkput 1 situeert zich parallel aan een waterleiding in de ondergrond.

Fig. 2.13: De actieve riolering (betonnen buis) in de centrale as van de Sint-Gummarusstraat.

2.2.6.4 Functionele/culturele interpretatie

De vondsthoudende antropogene horizonten worden beschouwd als ophoginglagen op waterverzadigde alluviale afzettingen. Deze ophoging is doelbewust gebeurd in de loop van de tweede helft van de 19de eeuw, naar aanleiding van de aanleg van de Sint-Gummarusstraat en de bijbehorende nieuwe woonhuizen. De sedimenten en het hiermee geassocieerd vondstassemblage worden geïnterpreteerd als stadsafval van de burgerij (middenklasse). Gezien de aard van de vondstcontext (ophogingspakketten) kan echter niet met 100% zekerheid worden aangenomen dat het stadsafval is gelinkt aan historische bewoning/activiteiten in de onmiddellijke omgeving van de vindplaats.

2.3 Beschrijving van de onderzoeksstrategie (plan van aanpak)

2.3.1 Wetenschappelijk potentieel van de vindplaats

2.3.1.1 Bodemsporen en structuren

• **Muurwerk**

Wegens de beperkte ruimtelijke informatie is geen accurate (functionele) interpretatie van de muurwerkrestanten mogelijk. Het wetenschappelijk potentieel is bijgevolg zeer laag/nihil, zowel binnen het kader van het project als in een ander, toekomstig kader.

• **Antropogene horizonten**

Deze waarden zijn geschikt voor (functionele) interpretaties en als relevante context van vondstmateriaal binnen het kader van het project.

2.3.1.2 Vondstassemblage

Het volledig vondstassemblage wordt momenteel geïnterpreteerd als stadsafval van de burgerij (middenklasse). Gezien de aard van de vondstcontext (ophogingspakketten) kan echter niet met 100% zekerheid worden aangenomen dat het stadsafval is gelinkt aan historische bewoning/activiteiten in de onmiddellijke omgeving van de vindplaats.

2.3.2 Volgorde van de onderzoeken (prioriteitenlijst)

Op basis van de uitgevoerde *assessments* dient de hoogste prioriteit te worden geschonken aan de uitwerking van het vondstassemblage (**stap 1**) (zie 2.3.1.2). Een beschrijving van het sporenbestand (**stap 2**) genereert voor deze specifieke vindplaats relatief weinig datawinst en is dus het minst prioritair.

2.3.3 Methoden en technieken

Het vondstassemblage - dat voor deze vindplaats de belangrijkste bron van datawinst vormt - wordt gepresenteerd in de vorm van een basisuitwerking, waarbij iedere materiaalcategorie wordt opgedeeld in technische groepen en/of vormgroepen. Per technische groep en/of vormgroep wordt een representatieve hoeveelheid (diagnostische) artefacten afgebeeld door middel van fotografische opnames en technische tekeningen. Een vergelijkende studie (met referenties naar relevante archeologische literatuur) maakt deel uit van deze basisuitwerking.

2.4 Potentieel voor (natuur)wetenschappelijk onderzoek buiten de context van het project

Het uitgangspunt bij de verwerking van de opgravingsgegevens betreft het aanbieden van een *dataset* dat bruikbaar is voor toekomstig specialistisch (synthese)onderzoek met het oog op kenniswinst. Op site-niveau is een doorgedreven analytische en interpretatieve studie van het sporen- en vondstenbestand niet wenselijk/nuttig/mogelijk, maar de resultaten van de basisuitwerking kunnen worden gebruikt als eerste aanzet en stimulans voor verder archeologisch en (natuur)wetenchappelijk (synthese)onderzoek in het kader van kenniswinst met betrekking tot deze archeologische zone (stedelijk centrum van Lier).

3. Interpretatie

3.1 Landschappelijk kader

De stad Lier is gelegen op valleigronden (met hoogtewaarden die schommelen rond 4 à 5 m) nabij de samenvloeiing van de Grote en de Kleine Nete (fig. 3.1). In zuidwestelijke richting stroomt de Nete dan verder in de richting van de Rupel, gevormd door de samenloop van de Nete en de Dijle ten westen van het dorp Walem. Het reliëf stijgt voornamelijk in noordoostelijke richting, met maximale hoogtewaarden rond 13 m in de omgeving van het dorp Vremde.

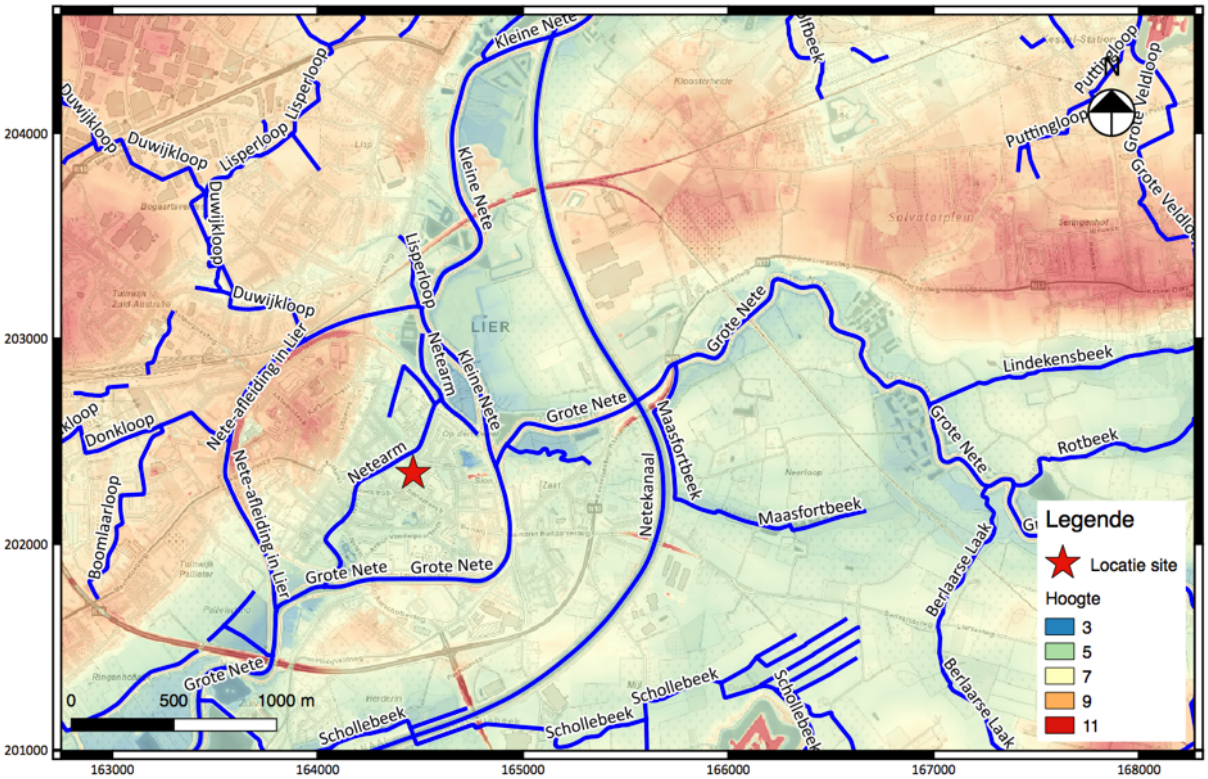

Fig. 3.1: Topo- en hydrografische situering van de site.

3.2 Historisch kader[8]

Lier kent een vrij onduidelijke wordingsgeschiedenis. Muntvondsten wijzen op menselijke aanwezigheid in de Gallo-Romeinse periode. Lier werd voor het eerst vermeld in 870 als "Ledi" (waterweg), duidelijk verwijzend naar de gunstige geografische ligging aan de twee Neten. De oudste kern zou volgens sommige literatuurbronnen opklimmen tot de Frankische periode en zou rond de Vismarkt (hogere Nete-oever) gezocht moeten worden. Volgens andere historici zou Lier in de 8ste eeuw gesticht zijn op de plaats 'Nivesdonk', door de heilige Gummarus. De verering van deze heilige moet een gunstige invloed gehad hebben op de groei van de Lierse agglomeratie in de 11de en 12de eeuw. De vroegste vermelding van een kapittel van kanunniken stamt uit de 11de eeuw. Dit kapittel was verbonden aan de hoofdkerk, oorspronkelijk gewijd aan de heilige Johannes de Doper en pas later toegewijd aan de

[8] *De tekst en afbeeldingen zijn integraal overgenomen uit Bruggeman e.a. 2016 (archeologienota met ID 1388).*

heilige Gummarus (locatie huidige Sint-Gummaruskerk, in het verlengde van de Sint-Gummarusstraat). De eerste stenen fundamenten van deze kruisbasiliek in Brabantse hooggotiek werden gebouwd aan het einde van de 14de eeuw. Ca. 200 jaar later, in de 16de eeuw, werd de bouw van de kerk voltooid. Het ontstaan van de kerk zou zich echter reeds aan het eind van de 10de of het begin van de 11de eeuw situeren.[9] Mogelijk vormde de afbakening van de oude stedelijke kern rond de hoofdkerk een eerdere omwalling die uit de 11de of 12de eeuw zou dateren. Tot nog toe werd het bestaan van een dergelijke omwalling echter niet bevestigd.[10]

Tevens zal de nabijgelegen Sint-Pieterskapel (op de hoek van de Heilige Geeststraat en de Sint-Gummarusstraat, aansluitend bij het onderzoeksgebied) als bedevaartsoord - begraafplaats van Gummarus - een rol gespeeld hebben in de expansie van Lier.[11] De kapel vond haar oorsprong in 1225, maar van dit oorspronkelijke gebouw blijft vandaag de dag weinig over.[12] Het maakte destijds onderdeel uit van een grotere, romaanse kerk ter vervanging van een houten bidplaats, opgericht door Sint-Gummarus in 764. De voltooiing van de Sint-Gummaruskerk heeft er wellicht toe geleid dat het westelijke deel werd afgebroken, waardoor de kapel haar huidige uitzicht verkreeg.[13]

In de 11de-12de eeuw bouwde de stad een bevolkingskern uit op de linkeroever, met een eigen parochiekerk, toegewijd aan Sint-Jan-Baptist. De stad kreeg de titel van "oppidum" toegekend in 1194 en werd door hertog Hendrik I van Brabant tot stad verheven in 1212. Het grondgebied bestond uit de eigenlijke stad, de 'Kuip' (ringvormige zone rond de stad) en de 'Bijvang'. Deze laatste is een uitgestrekt gebied, bestaande uit de dorpen Kessel, Nijlen, Emblem en Bevel en de gehuchten Hagenbroek, Lachenen en de Mijl.[14]

In 1244 werd gestart met het graven van een omwalling rond de eigenlijke stad, met de Grote Markt als centrum. Vanaf de 13de eeuw en vooral in de loop van de 14de eeuw vond een sterke economische expansie plaats, ten gevolge van de bloei van de lakennijverheid. De bevolking nam toe als gevolg van de materiële welstand. In 1389 werd de nieuwe stadsomtrek vastgesteld en de definitieve stadsomwalling gebouwd (huidige stadsomwalling). Dankzij de enorme expansie die Antwerpen als belangrijkste handels- en geldmarkt van Europa in de 16de eeuw beleefde, kende Lier een enorme stijging van de algemene levensstandaard. Vooral op het vlak van onderwijs kende Lier een belangrijke ontwikkeling. De stad wist wereldfaam te verwerven inzake handel en borduurwerk.[15]

Hoe Lier er in de 16de eeuw uitzag, kan gezien worden op de stadsplattegrond van Jacob van Deventer. Duidelijk is dat het merendeel van de bewoning zich nog binnen de eerste omwalling bevond.[16] Het onderzoeksgebied vangt aan op het plein rond de Sint-Gummaruskerk en snijdt ten noorden daarvan bebouwing en een achterliggende open ruimte aan. Het is niet duidelijk in hoeverre in het zuidoosten ook bebouwing wordt aangesneden. Reeds in de 16de eeuw is er een verbindingsstraat in noordelijke richting tussen de Sint-Gummaruskerk en de eerste stadsomwalling. Er is een duidelijke oostwaartse knik in het verloop van de straat te zien, die zich tegenwoordig niet meer voordoet. De straat is dus recenter rechtgetrokken, waardoor het huidige tracé niet helemaal overeenkomt met het historische

---

[9] *Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Parochiekerk Sint-Gummarus, Lier, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/10429 (geraadpleegd op 11 oktober 2016).*

[10] *Breugelmans e.a. 1990: 15.*

[11] *Breugelmans e.a. 1990: 11.*

[12] *Breugelmans e.a. 1990: 99.*

[13] *Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Sint-Pieterskapel, Lier, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/10392 (geraadpleegd op 11 oktober 2016).*

[14] *Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Lier, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120745 (geraadpleegd op 10 oktober 2016).*

[15] *Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Lier, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120745 (geraadpleegd op 10 oktober 2016).*

[16] *Breugelmans e.a. 1990: 20-21.*

tracé. Ten oosten bevindt zich een Nete-aftakking (fig. 3.2). In de zone waar zich nu de Sint-Gummarusstraat bevindt, bevond zich oorspronkelijk de Tiendschuur, een uitgestrekt pand dat aanvankelijk waarschijnlijk eigendom was van de Sint-Gummaruskerk en gebruikt werd als opslagplaats voor de vele inkomsten in natura.[17]

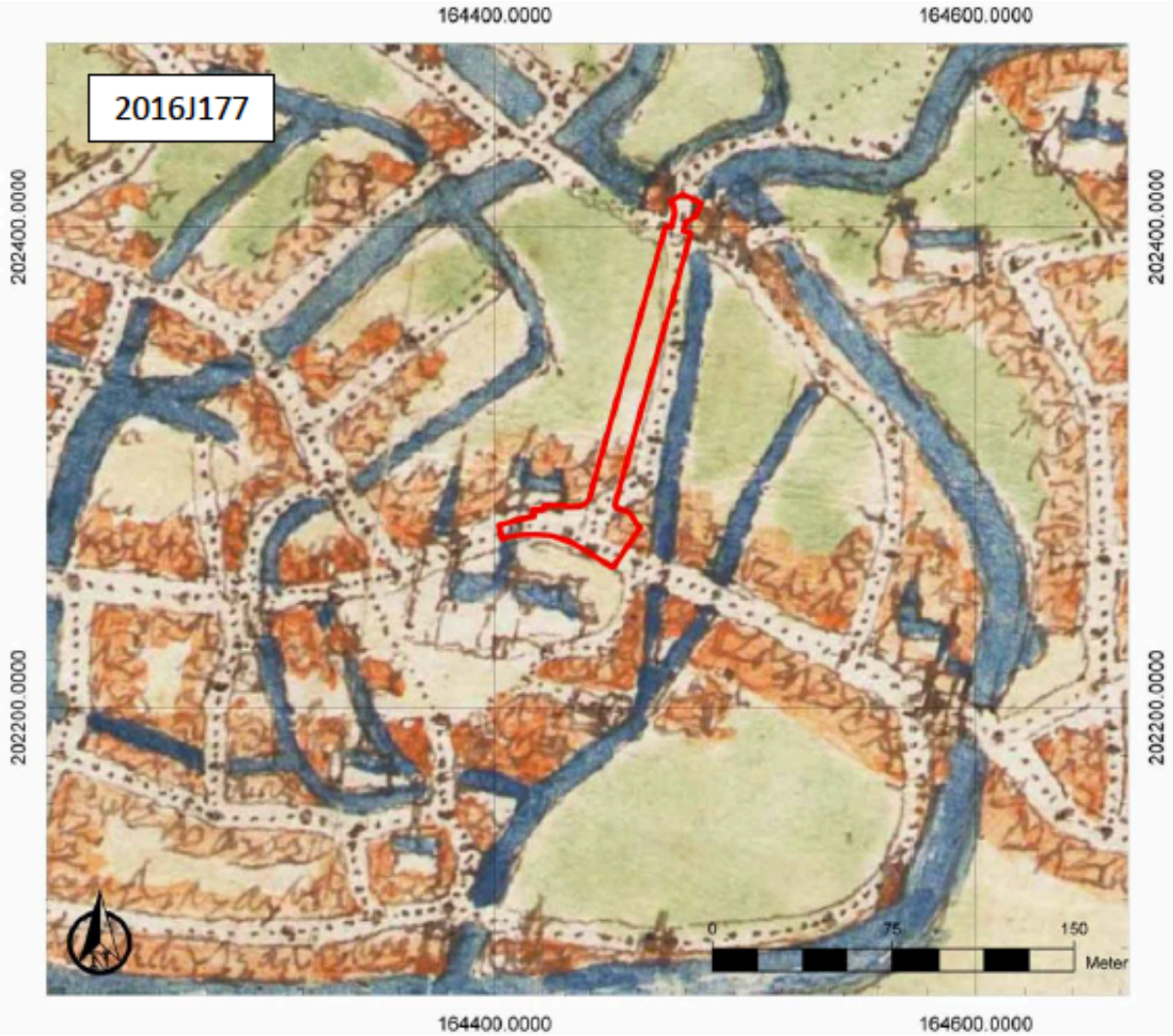

Fig. 3.2: Lier en omgeving door Jacob van Deventer circa 1550-1565, rood: situering onderzoeksgebied (http://www.cartesius.be).

Kaartmateriaal van Braun en Hogenberg aan het einde van de 16de eeuw schetst een andere situatie. Aan de oostzijde wordt de Sint-Gummarusstraat nog steeds begrensd door een waterloop. De westzijde is zo goed als volledig bebouwd, maar de bebouwing lijkt grotendeels buiten het onderzoeksgebied te situeren, behalve in het noorden en het zuiden van het tracé. Achter de huizenrij treffen we hoofdzakelijk binnentuinen aan (fig. 3.3). Het onderzoeksgebied is grotendeel gesitueerd in deze tuinen. Naast de bebouwing aan de zijde van de Sint-Gummaruskerk, snijdt het onderzoeksgebied nu ook bebouwing aan, aan de zijde van de huidige De Heyderstraat. De kaart van Bleau, te dateren in 1649 geeft zo goed als geen verschillen weer ten opzichte van de kaart van Braun en Hogenberg. Het is

[17] *Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Sint-Gummarusstraat, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/102699 (geraadpleegd op 17 oktober 2016).*

duidelijk een kopie ervan. Omwille daarvan is de kaart niet weergegeven. Hetzelfde geldt voor de kaart van Guicciardini uit de tweede helft van de 17de eeuw (Breugelmans et al. 1990, 29). Ook een anonieme kaart uit 1725-1735 is duidelijk een kopie van Braun en Hogenberg. Omwille van deze redenen zijn de kaarten niet weergegeven.

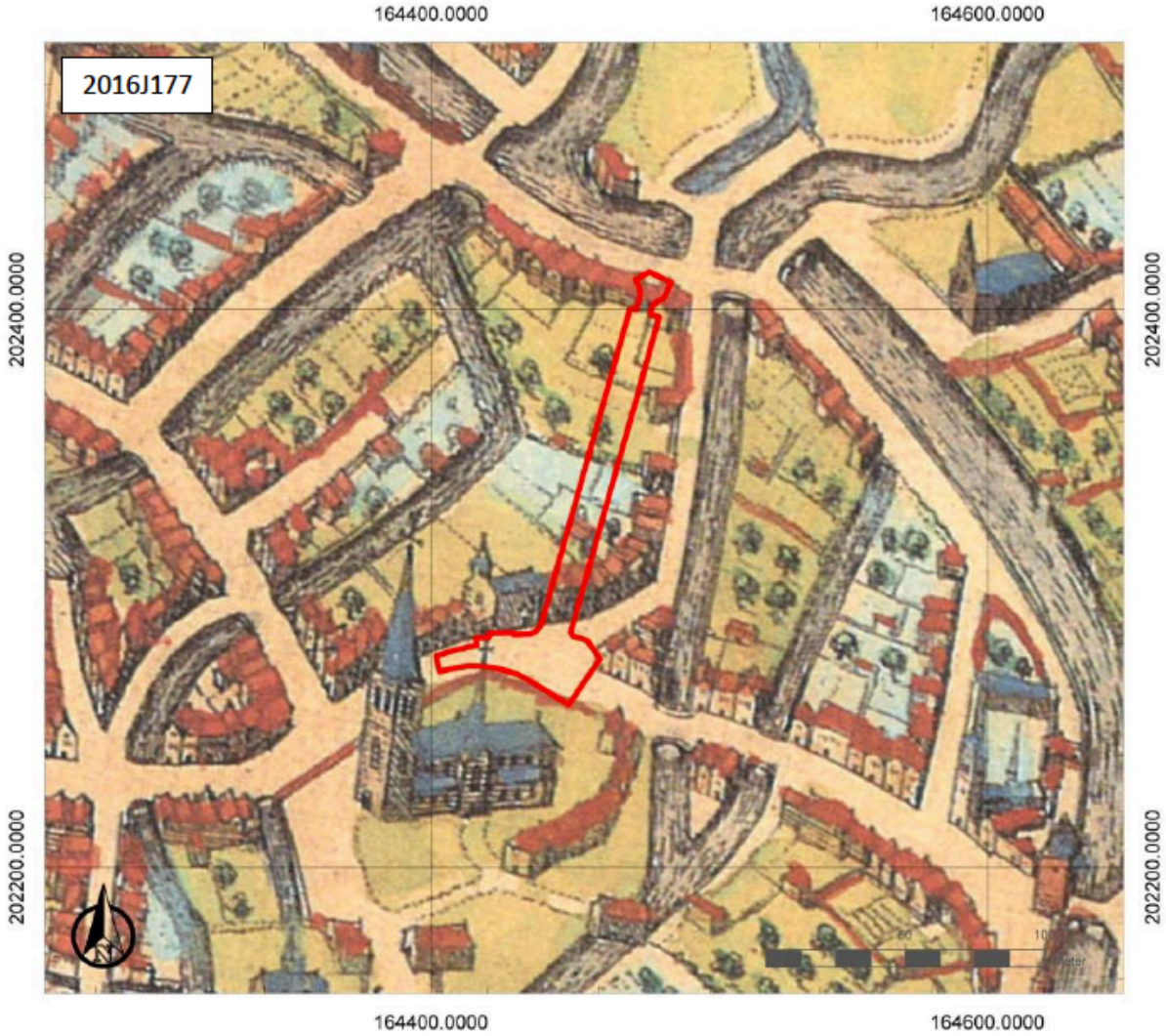

Fig. 3.3: Braun & Hogenberg met aanduiding van het onderzoeksgebied (Breugelmans et al. 1990: 24).

In het zuidoosten van het onderzoeksgebied bevindt zich een stadspomp (fig. 3.4). De pomp dateert uit 1720 en is door de steenhouwer Corneel Van Everbroeck uitgewerkt in arduin.

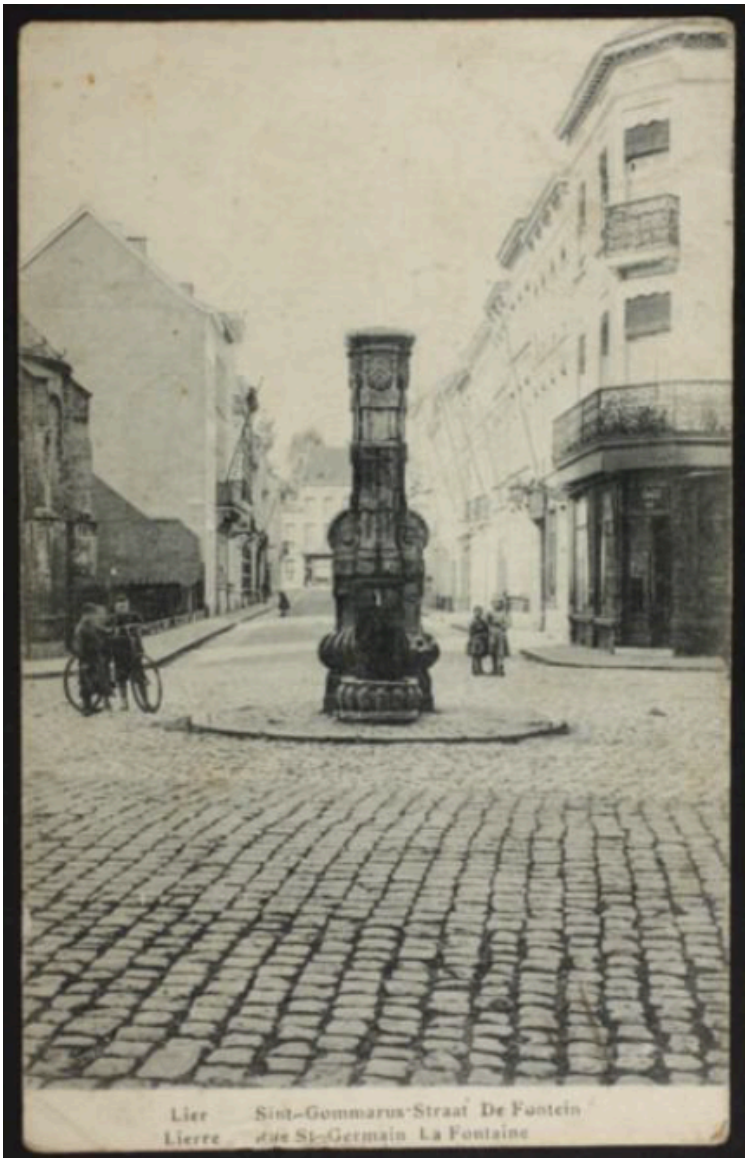

Fig. 3.4: Postkaart met de stadspomp en de Sint-Gummarusstraat uit het begin van de 20ste eeuw (http://www.kempenserfgoed.be/erfgoed/23205-lier-stadspomp-en-sint-gummarusstraat).

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden uit 1771-1778) (fig. 3.5) is opnieuw te zien dat het onderzoeksgebied zich binnen de eerste stadsomwalling van Lier bevindt, grotendeels parallel aan een waterloop. In detail (fig. 3.6) is te zien dat zich centraal een gebouwtje bevindt. De straat wordt op de meeste plaatsen geflankeerd door bomen en water. De sterkere afwezigheid van bebouwing langsheen de verbindingsstraat staat in contrast met de kaart van Braun en Hogenberg. De kaart van Lier en de Kuip van Stijnen uit 1778, die van gebouwen enkel godshuizen en kerken weergeeft, duid de verbindingsweg aan als 't belle stratien. De straat wordt afgezoomd door bomen (fig. 3.7). Zowel de zgn. Ferrariskaart als de kaart van Stijnen situeren het kerkhof ten zuiden van de Sint-Gummaruskerk.

Fig. 3.5: Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be).

Fig. 3.6: Detail van de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be).

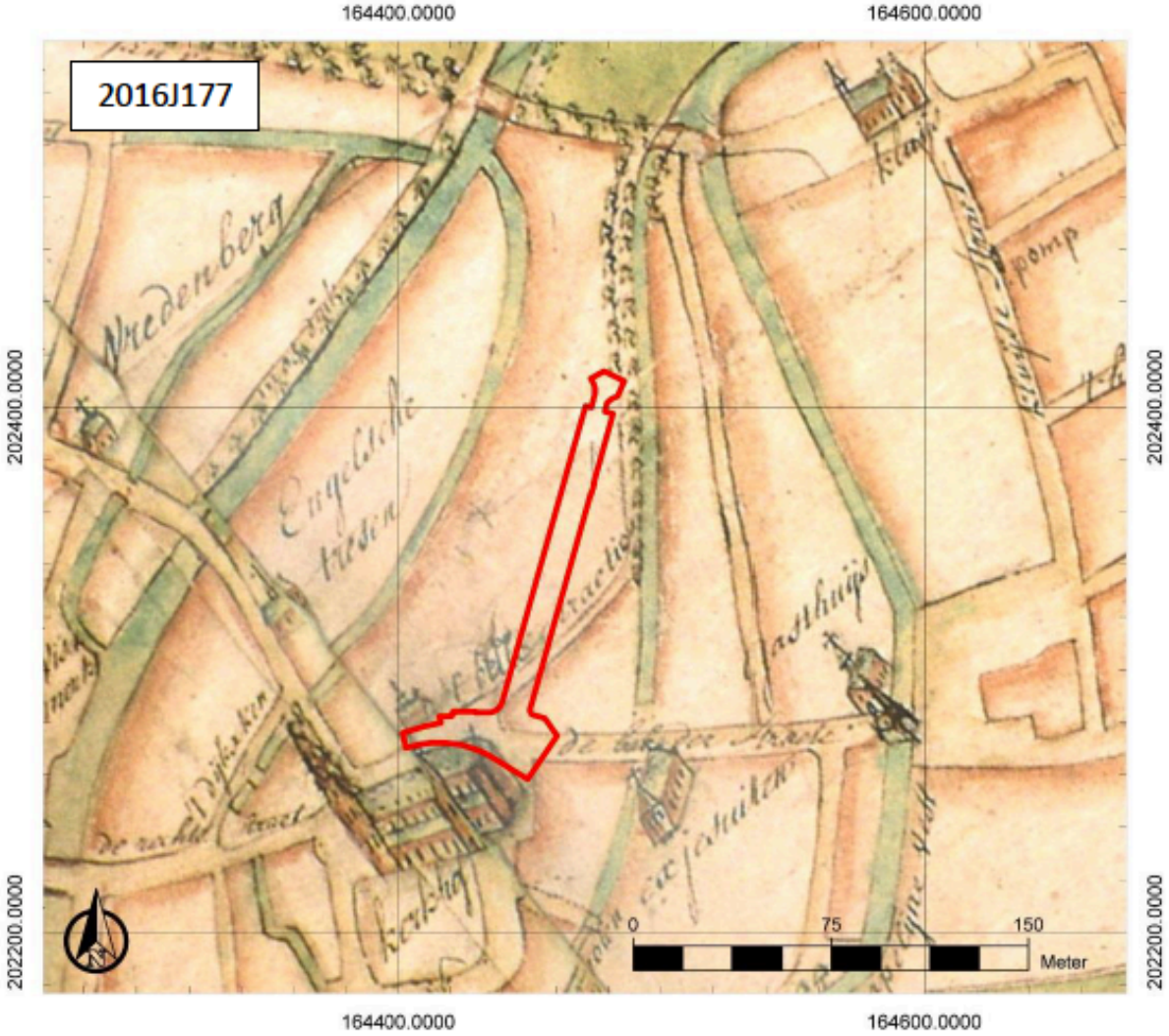

Fig. 3.7: Kaart van Lier en de Kuip door landmeter Peter Stijnen, 1778 (Breugelmans et al. 1990: 44-45) met aanduiding van het onderzoeksgebied.

Op de kaart van Vandermaelen uit 1845-1854 is nog steeds het oude verloop van de verbindingsstraat te zien (fig. 3.8). De Belle Straet wordt nu ook aan de westzijde begrensd door een waterloop. De andere waterloop, die ook op de oudere kaarten staat, wordt omschreven als Ontlastingarm der Nethe. De Popp-kaart (1842-1879) toont dat het huidige tracé in het zuiden de 19de-eeuwse bebouwing kruist. In het noorden doorsnijdt het onderzoeksgebied een terrein dat duidelijk open is en vrij van bebouwing. De toekenning 'blanchisserie' geeft aan dat het terrein in gebruik was als bleekweide. Het oude kerkhof is ten zuiden van de kerk te situeren (fig. 3.9). Ten westen bevindt zich het Engelse Theresianenklooster. De Engelse Theresianen of Ongeschoeide Karmelietessen vestigden zich in 1648 in Lier. In 1680 kregen ze via een legaat een uitgestrekt goed aan de Kerkstraat, waar ze een kloostercomplex optrokken. Ze betrokken het in 1709 en bleven er tot 1794. Het klooster werd in 1798 verkocht verkaveld.[18]

[18] *Breugelmans e.a. 1990: 91.*

Fig. 3.8: Vandermaelenkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart).

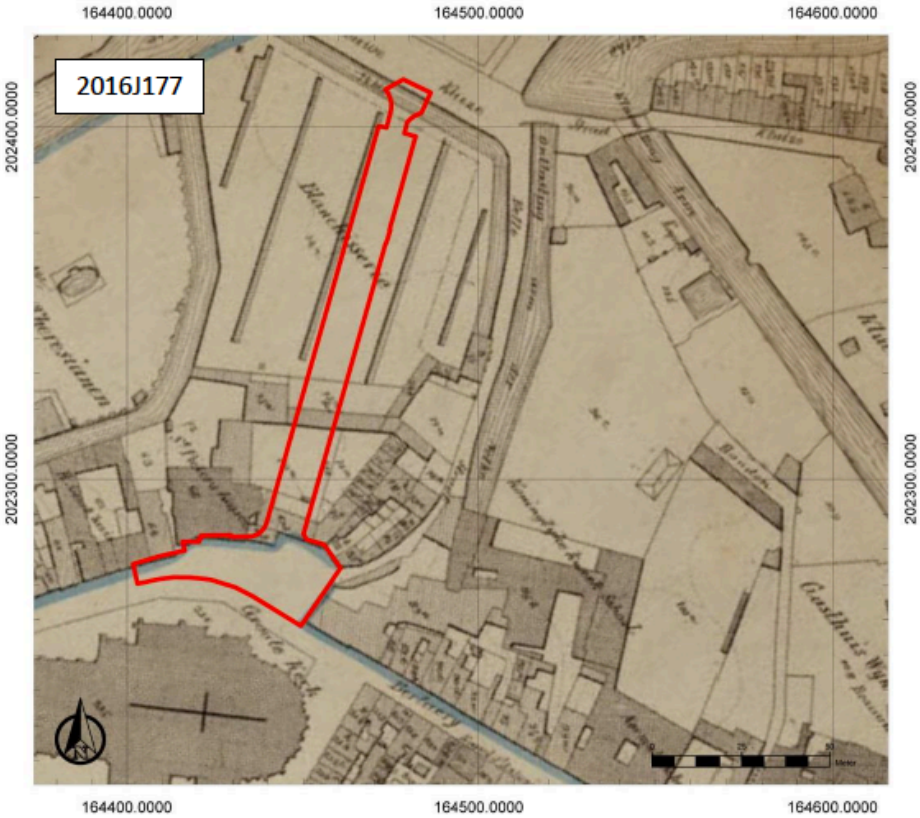

Fig. 3.9: Popp-kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be).

Een topografische kaart uit 1903 (fig. 3.10) toont dat de straat rechtgetrokken is. Dit gebeurde in 1877-1878, doorheen de terreinen van de Sint-Gummaruskerk. Aan weerszijde is bebouwing aanwezig.[19] De Belle Straat is nog deels aanwezig ten oosten van het onderzoeksgebied. Op de topografische kaart van 1929 (fig. 3.11) is de Belle Straat verdwenen. Een luchtfoto uit 1971 (fig. 3.12) bevestigt eveneens dat de zone rond het onderzoeksgebied volgebouwd is geraakt.

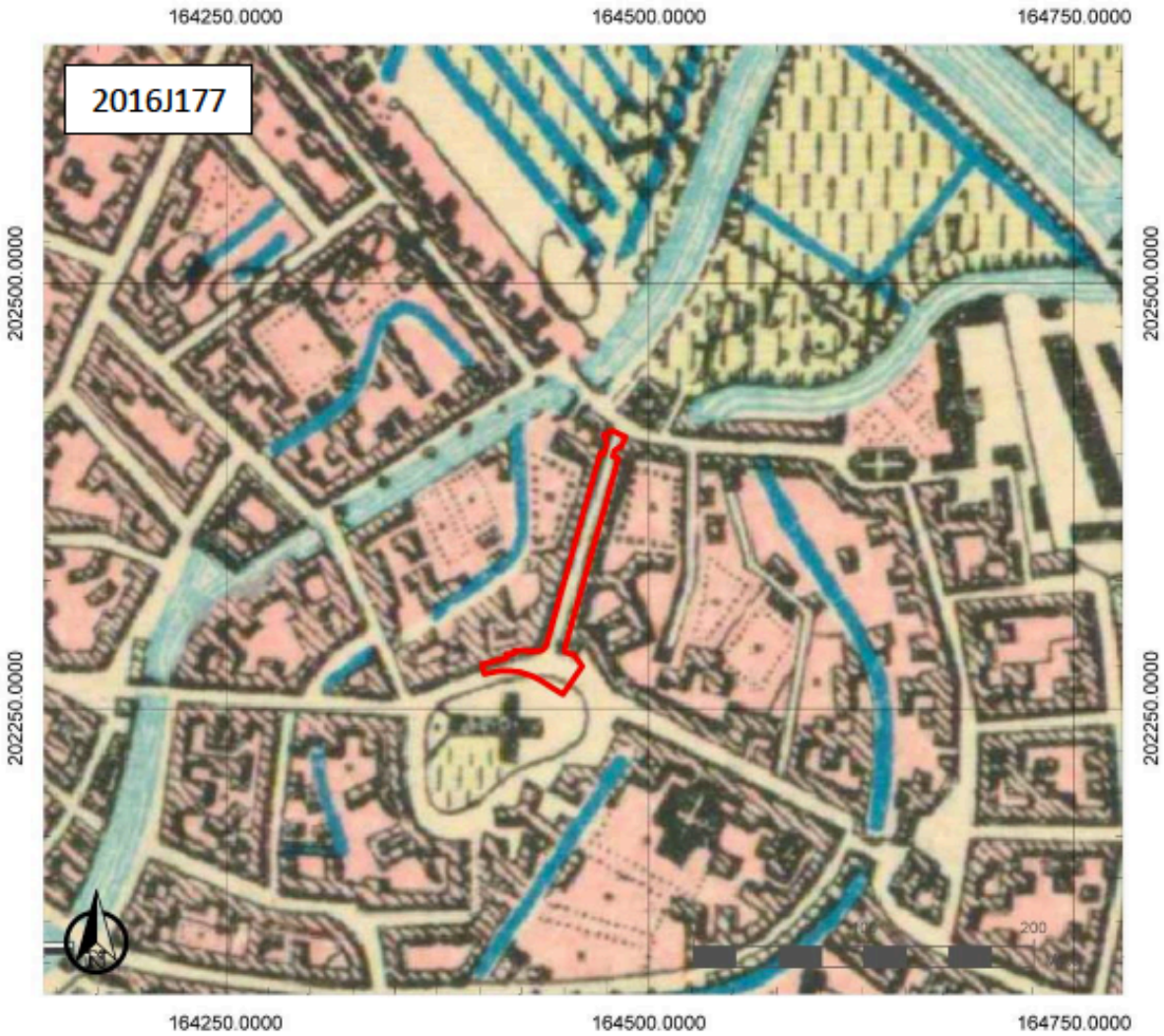

Fig. 3.10: Topografische kaart Lierre XVI / 5 uit 1903 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be).

[19] *Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Sint-Gummarusstraat, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/102699 (geraadpleegd op 17 oktober 2016); Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Sint-Gummarusstraat: geheel van straatgevels en bedaking, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/4615 (geraadpleegd op 17 oktober 2016).*

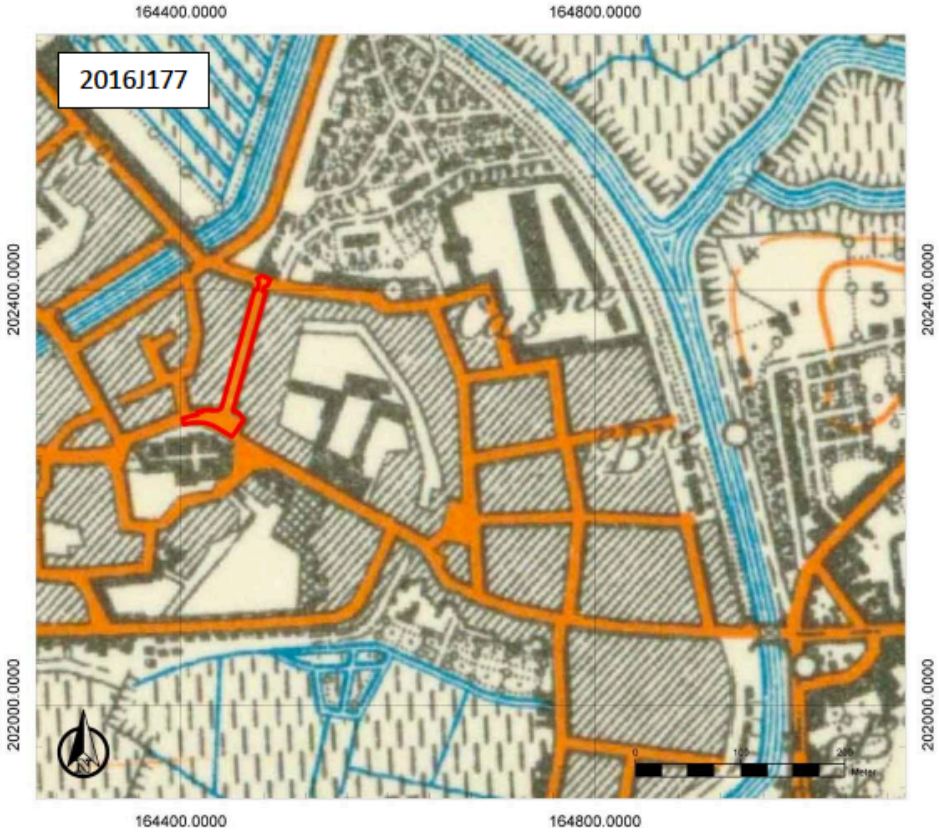

Fig. 3.11: Topografische kaart Lierre 16/5 uit 1929 met aanduiding van het onderzoeksgebied. (www.cartesius.be).

Fig. 3.12: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart).

3.3 Archeologisch kader[20]

3.3.1 Centrale Archeologische Inventaris (CAI)

In de nabije omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich verschillende archeologische waarden, die toe te schrijven zijn aan de middeleeuwen en nieuwe tijd (fig. 3.13). Eén van de belangrijkste locaties betreft de Sint-Gummaruskerk (zie ook hoger), die zich direct ten zuiden van het terrein bevindt (CAI 103592). De bouw van de kerk werd aangevat in de 14de eeuw. Behalve de herstelling van de torenkap na WOI en de aanbouw van enkele kleinere ruimten, kende het gebouw weinig veranderingen. Tot op heden werd nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd dat het bestaan van een houten voorloper van de Sint-Gummaruskerk uit de 10de-11de eeuw bevestigt.[21] De bouwgeschiedenis van de Sint-Pieterskapel (CAI 100296) begint in 1225. In de 15de eeuw werd het schip gebouwd, vermoedelijk ter vervanging van een oudere (romaanse?) variant. Ook in de 17de en 18de eeuw gebeurden er nog enkele aanpassingen. De kapel werd tijdens de bezetting van de Staatsen ook even als schuur in gebruik genomen en ging tijdens WOI volledig in vlammen op. Naderhand werd het gereconstrueerd.[22]

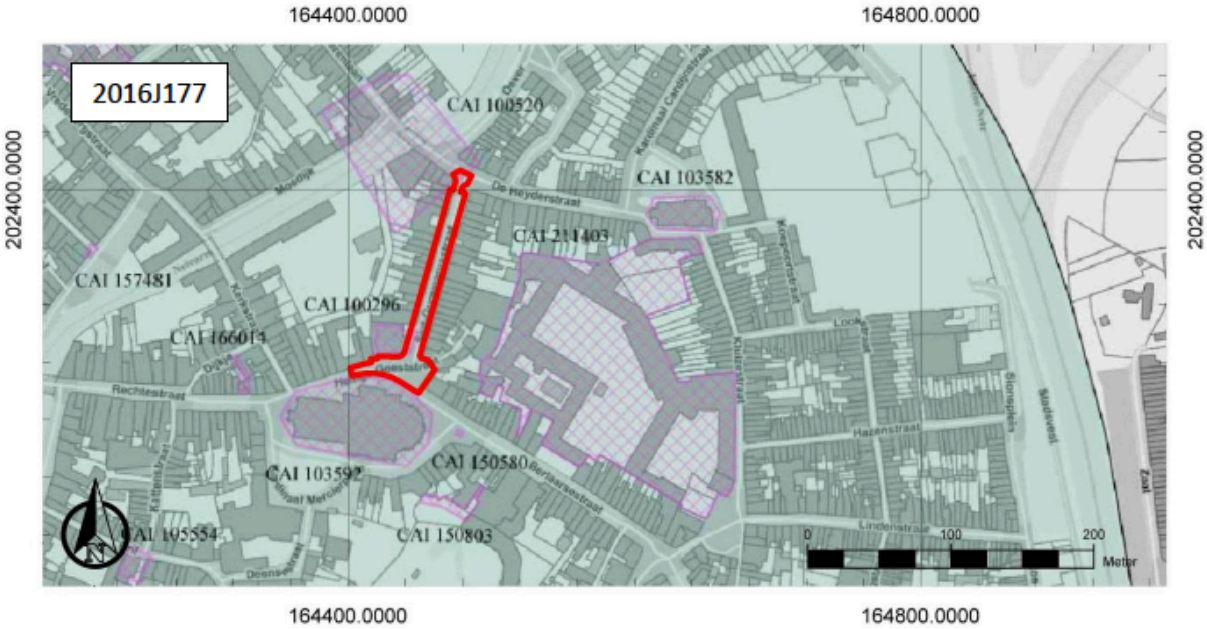

Fig. 3.13: Overzichtskaart Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (https://geo.onroerenderfgoed.be/).

Andere locaties in de omgeving die een religieuze functie vervuld hebben, zijn de Jezuïetenkerk (CAI 150803) en de Kluizekerk (CAI 103582). Het vooronderzoek van de Jezuïetenkerk, ook gekend als de Sint-Jozefskerk, leverde verschillende lagen en muren op.[23] De Kluizekerk, de voormalige kloosterkerk der dominicanen, bevindt zich ten noordwesten van het onderzoeksterrein. Deze kerk gaat terug op een

---

[20] *De tekst en afbeeldingen zijn integraal overgenomen uit Bruggeman e.a. 2016 (archeologienota met ID 1388).*
[21] *Breugelmans e.a. 1990: 58-97.*
Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 103592, Sint-Gummaruskerk (geraadpleegd op 11 oktober 2016) Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Parochiekerk Sint-Gummarus, Lier, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/10429 (geraadpleegd op 11 oktober 2016).
[22] *Breugelmans e.a. 1990: 99.*
[23] *Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 150803, Jezuïetenkerk (geraadpleegd op 11 oktober 2016).*

kapel en een kluis die reeds te dateren zijn in de 13de eeuw. Begin 15de eeuw werden de oude kluis en kapel afgebroken en vervangen door een grotere kerk, die in de 17de eeuw toegewezen werd aan de predikheren.[24]
Bij onderzoek van de Normaalschoolsite (CAI 211403) ten oosten van het onderzoeksgebied werden eveneens een heel aantal resten uit de late middeleeuwen vastgesteld. Tot de belangrijkste behoren restanten van de eerste stadsomwalling (1244-1317) die over het terrein liep, een stadsgracht en de Oude Grote Nete met twee aftakkingen, resten van het 15de eeuwse palazzo van het Hof van Gistel, de Hoves des Estiennes en het Gasthuis, gebouwd in 1236.[25] *Uit dezelfde periode komen ook bewoningsporen die ter hoogte van de Abstherbergstraat (CAI 207284) werden aangetroffen. Het betreft onder andere muurresten en een ophogingslaag.*[26] *Mogelijk ook toe te schrijven aan de middeleeuwen en/of nieuwe tijd is de Brouwersvliet (CAI 157481), aangetroffen ter hoogte van het Vlietje en de Vismarkt.*[27]
Direct ten noordwesten van het onderzoeksgebied werden een aantal toevalsvondsten gedaan aan de Predikherenbrug (CAI 100520). Het betrof hoofdzakelijk munten met dateringen van de 15de tot de 18de eeuw.[28] *Tevens werd er melding gemaakt van de restanten van een kelder aan het Kardinaal Mercierplein die behoorde tot een van de gebouwen aangeduid op de Ferrariskaart en de Poppkaart.*[29] *Ook sporen van onbepaalde datering komen voor. Zo werden op locatie CAI 105554 bij de controle van werken, paalfunderingen in hout aangetroffen.*[30] *Ter hoogte van de Rechtstraat 41, op locatie CAI 166014, kwamen een vliet en enkele muren aan het licht.*[31]

Ten noordoosten van het onderzoeksgebied, bij de aanleg van de De Heyderstraat werd door de stad ook een vondst gemeld. Het betreft een bakstenen gewelf (fig. 3.14), dat dwars op de straat ligt. Mogelijk zijn het de restanten van de Kluizebrug of de overwelving van de Grote Nete.[32]

[24] *Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 103582, Kluizekerk (geraadpleegd op 11 oktober 2016). Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Kluizekerk, Lier, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/10317 (geraadpleegd op 11 oktober 2016).*
[25] *Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 211403, Normaalschool (geraadpleegd op 11 oktober 2016).*
[26] *Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 207284, Abtsherbergstraat 'Gendarmerie' (geraadpleegd op 11 oktober 2016).*
[27] *Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 157481, Brouwersvliet (geraadpleegd op 12 oktober 2016).*
[28] *Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100520, Predikherenbrug 1 (geraadpleegd op 12 oktober 2016).*
[29] *Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 150580, Kardinaal Mercierplein 1 (geraadpleegd op 12 oktober 2016).*
[30] *Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105554, Spaanse poort (geraadpleegd op 11 oktober 2016).*
[31] *Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 166014, Rechtstraat 41 (geraadpleegd op 11 oktober 2016).*
[32] *Mondelinge mededeling Ann Ceulemans, stad Lier.*

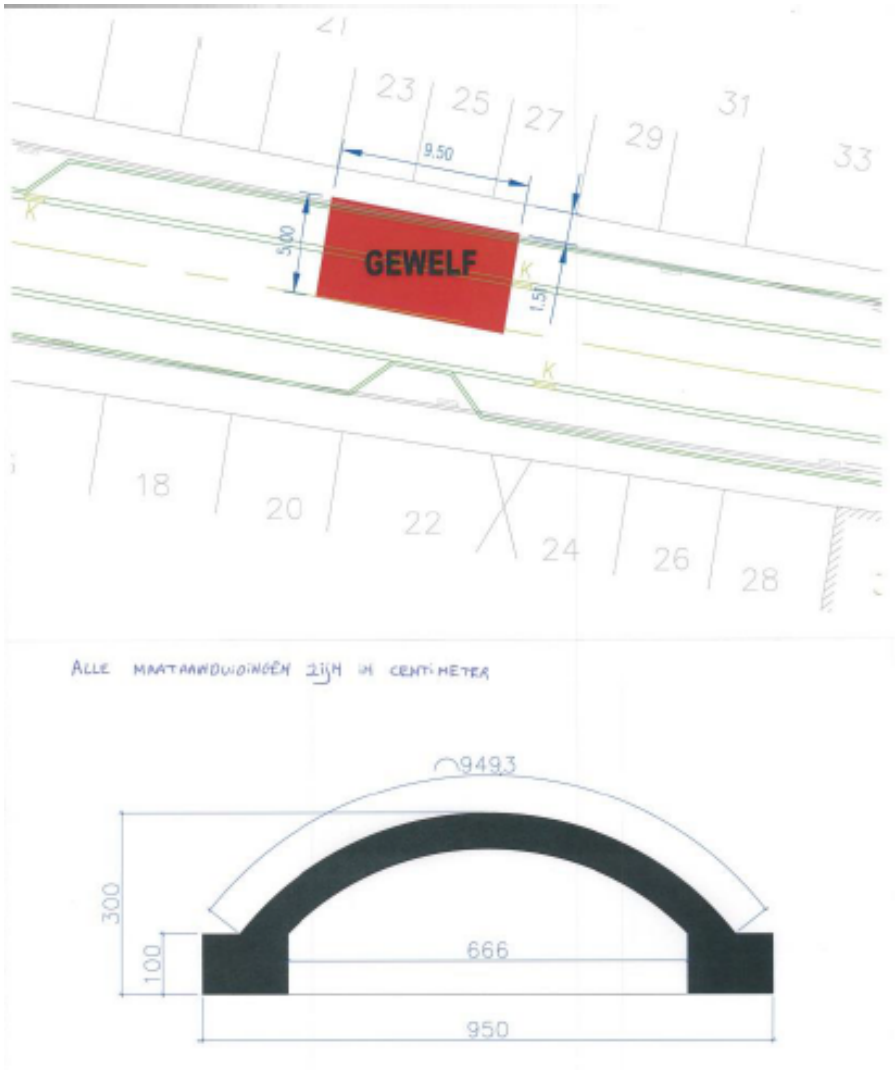

Fig. 3.14: Gewelf gevonden aan De Heyderstraat (stad Lier).

3.1.2 Archeologische zone 'Historisch stadscentrum van Lier'[33]

Het onderzoeksgebied bevindt zich in de vastgestelde archeologische zone 'Historische stadskern van Lier', die ons verdere informatie verstrekt om het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader te plaatsen. De archeologische kennis van Lier is momenteel nog beperkt. De archeologische interventies in Lier zijn over het algemeen kleinschalig. Tot 2004 hielden kleine interventies enkel werfcontroles in of kleine noodinterventies na het melden van een toevalsvondst. Vanaf 2004 vond hier en daar een beperkt vooronderzoek plaats en tussen 2008 en 2011 gebeurde er grootschaliger onderzoek bij de heraanleg van de Grote Markt.
Over de ontstaansgeschiedenis van Lier zijn nog weinig gegevens bekend (zie hoger). De enige informatie over pre-middeleeuwse aanwezigheid in of in de onmiddellijke nabijheid van de stad zijn enkele schaarse gegevens over bewoning in de metaaltijden aan de Transvaalstraat, mogelijke laat-Romeinse sporen aan de Van Cauwenberghstraat en een toevalsvondst van een laat-Romeinse

[33] *Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Historische stadskern van Lier, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140034 (geraadpleegd op 10 oktober 2016).*

drieknoppen- of kruisboogfibula in de veenpaketten van het Nete-alluvium, gevonden in 1893-1894. Deze laatste vondst betreft een unieke (rivierdepositie)vondst die in verband te brengen is met de aanwezigheid van militaire troepen in de tweede helft van de 4de eeuw. Tot de vondst behoort ook een muntschat van 3000 laat-Romeinse munten.
De eerste bewoningskern die rond de 9de eeuw ontstond op de locatie Nivesdonck ('Nieuwe Donk'), kon archeologisch niet getraceerd worden. Een grachttracé waarin enkele vroegmiddeleeuwse scherven werden vastgesteld, kwam wel aan het licht tijdens een opgraving op de Grote Markt. Tot op heden vond geen archeologisch onderzoek plaats in de Sint-Gummaruskerk (zie boven CAI 103592), waardoor het bestaan van de houten voorloper van de kerk ter ere van de heilige Gummarus, stichter van de stad, nog niet werd bevestigd.
Archeologische onderzoek bij de heraanleg van de Grote Markt in 2008, 2009 en 2011 bracht verschillende marktniveaus aan het licht, waarbij de onderste stenen verharding dateert uit de tweede helft van de 14de eeuw. Daaronder bevinden zich organische lagen. Verder kwamen funderingen van een 14de-eeuws gebouw tevoorschijn, mogelijk van een oude lakenhalle of van het oude Vleeshuis. De 'Verloren Kost', een in 1419 overwelfde poel tussen het Vleeshuis en het Belfort, werd onderzocht. De opgravingen van 2011 brachten ook sporen van een houten gebouw uit het begin van de 15de eeuw aan het licht. Het is wellicht een markthal.
Er werden ook archeologische resten waargenomen van de tweede stadomwalling. Binnen de oudste 14de-eeuwse omwalling kwamen hier en daar sporen van laat- en post-middeleeuwse bewoning aan het licht, zoals funderingspalen en een tonwaterput uit de 14de-15de eeuw. Tussen beide omwallingen bevonden zich ook het Kartuizerklooster, het begijnhof, het Sionsklooster en het Kluizekwartier. Na een periode van verval en vernieling in de 16de eeuw ten tijde van de Reformatie werden verschillende monumenten heropgebouwd. Het zijn vaak deze heropgebouwde gebouwen waarin sporen van oude voorgangers te vinden zijn.

Een eerste industrialisatie in de 18de eeuw leidde tot de oprichting van achttien brouwerijen en in de 19de eeuw werden de vlieten overdekt. Deze overdekte kanaaltjes werden meermaals teruggevonden. In deze periode werden de vestingswerken ontmanteld. De stad werd ook aanzienlijk geteisterd tijdens beide wereldoorlogen, zodat heel wat panden heropgebouwd moesten worden. Bij de afbraak van panden komen her en der nog oudere middeleeuwse kelders, beerputten en waterputten aan het licht.

3.4 Lithostratigrafische en bodemkundige opbouw

3.4.1 Beschrijving van de referentie-bodemprofielen

Bodemprofiel 3 geldt als referentie-bodemprofiel voor wat betreft de lithostratigrafische opbouw van het projectgebied (fig. 3.15).
Binnen de contouren van het projectgebied is er geen sprake meer van een natuurlijke bodemgelaagdheid. Er is sprake van 19de eeuwse antropogene sedimentpakketten (afvallagen) tot een diepte van ca. 150 cm beneden het straatniveau. Deze lagen (1 en 3) rusten op de natuurlijke sedimenten, bestaande uit groenig (glauconiethoudend) zand (4). Op de overgang tussen lagen 1 (droge zandleem met artefacten) en 3 (met organisch materiaal aangereikte, vochtige zandleem met artefacten) is een relatief dunne puinlaag van bouwkeramiek (bakstenen/(dak)tegels) (2) aanwezig. De aanlegdiepte van de sleuf bedroeg gemiddeld 160 cm beneden het straatniveau.

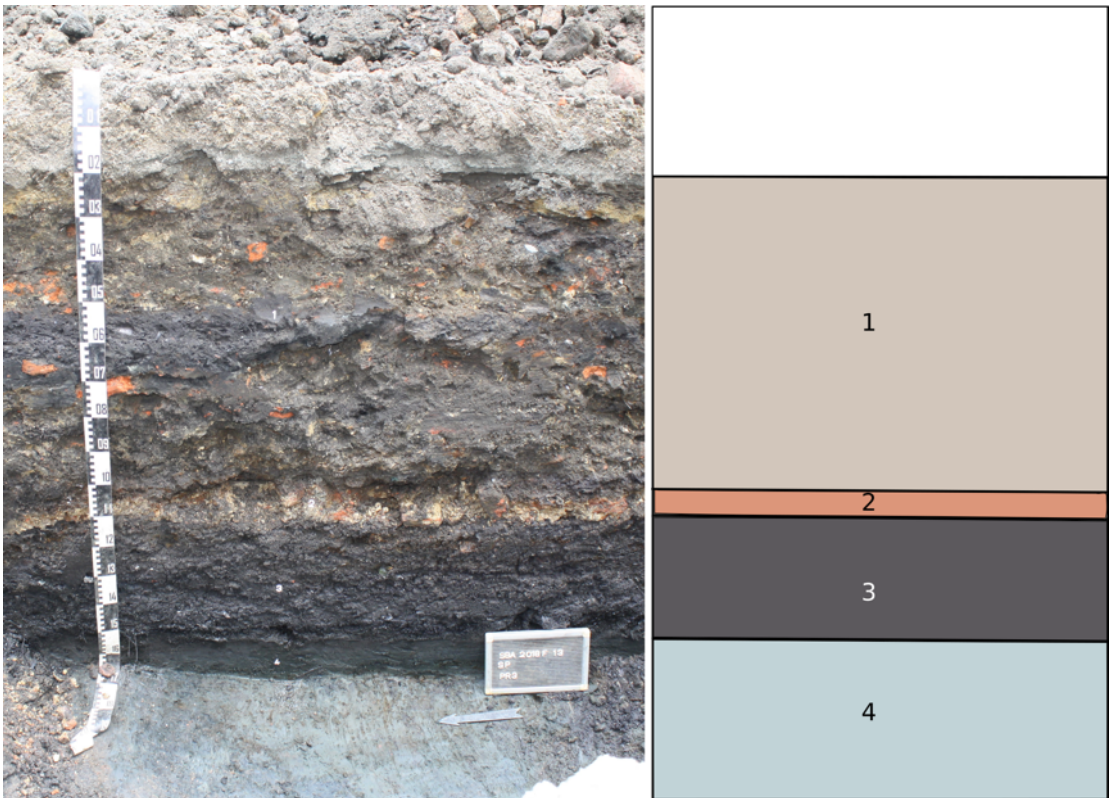

Fig. 3.15: Referentie-bodemprofiel PR3.

3.4.2 Bodembewaring

Ten gevolge van laat- en postmiddeleeuwse graafwerkzaamheden (voor de bouw van woonhuizen en de aanleg van de Sint-Gummarusstraat) is de natuurlijke bodemopbouw (met eventueel hiermee geassocieerde archeologische waarden) in deze zone niet meer bewaard gebleven. Door de aanleg van moderne (20ste eeuwse) nutsleidingen (huisaansluitingen en riolering) is het vastgestelde bodemarchief uit de late middeleeuwen en de postmiddeleeuwse periode hier sterk aangetast.

3.5 Het sporenbestand

3.5.1 Afvalpakketten

Over de volledige lengte van de Sint-Gummarusstraat zijn antropogene sedimentpakketten (afvallagen) aanwezig die reiken tot een diepte van ca. 150 cm beneden het straatniveau. Stratigrafisch gezien zijn er twee lagen (S1 en S2) te onderscheiden (fig. 3.16). Laag 1 (S1) bestaat uit bruingele zandleem met een bijmenging van brokken bouwkeramiek en aardewerk. De onderliggende laag 2 (S2) wordt gekenmerkt door een organische bijmenging (grijszwarte kleurtextuur) en bevindt zich een in waterverzadigde omgeving. Naast fragmenten van bouwkeramiek en aardewerk werden ook fragmenten van (schoen)leer aangetroffen en ingezameld. Er werd tevens een bulkstaal (10 l) genomen van het sediment.

Fig. 3.16: Afvallagen S1 en S2 ter hoogte van putwandprofiel 1 (PR1).

3.5.2 Muurwerk

In de zuidelijke zone van het tracé (nabij het kruispunt met de Heilige Geeststraat) werden restanten van opgaand muurwerk (S3, S4 en S5) aangesneden in beide werkputten (fig. 3.17). Het gaat in alle gevallen om met kalkmortel gemetselde bakstenen muren met een fundering van in mortel ingebedde brokken natuursteen (zandsteen) en baksteen/bouwkeramiek (fig. 3.18). S3 bestaat uit een OW- en een NZ-georiënteerd muursegment die samen een hoek van 90° vormen. In het geval van S4 en S5 is telkens sprake van OW-georiënteerde muren. De dikte van het muurwerk fluctueert tussen 65 cm (S3) en 45 cm (S4). De bewaring is vrij slecht omwille van de talrijke verstoringen door de aanleg nutsleidingen. Van het best bewaarde muurwerk (S3) werden baksteen-, natuursteen- en mortelstalen genomen.

Fig. 3.17: Zicht op muurwerk S3, S4 en S5.

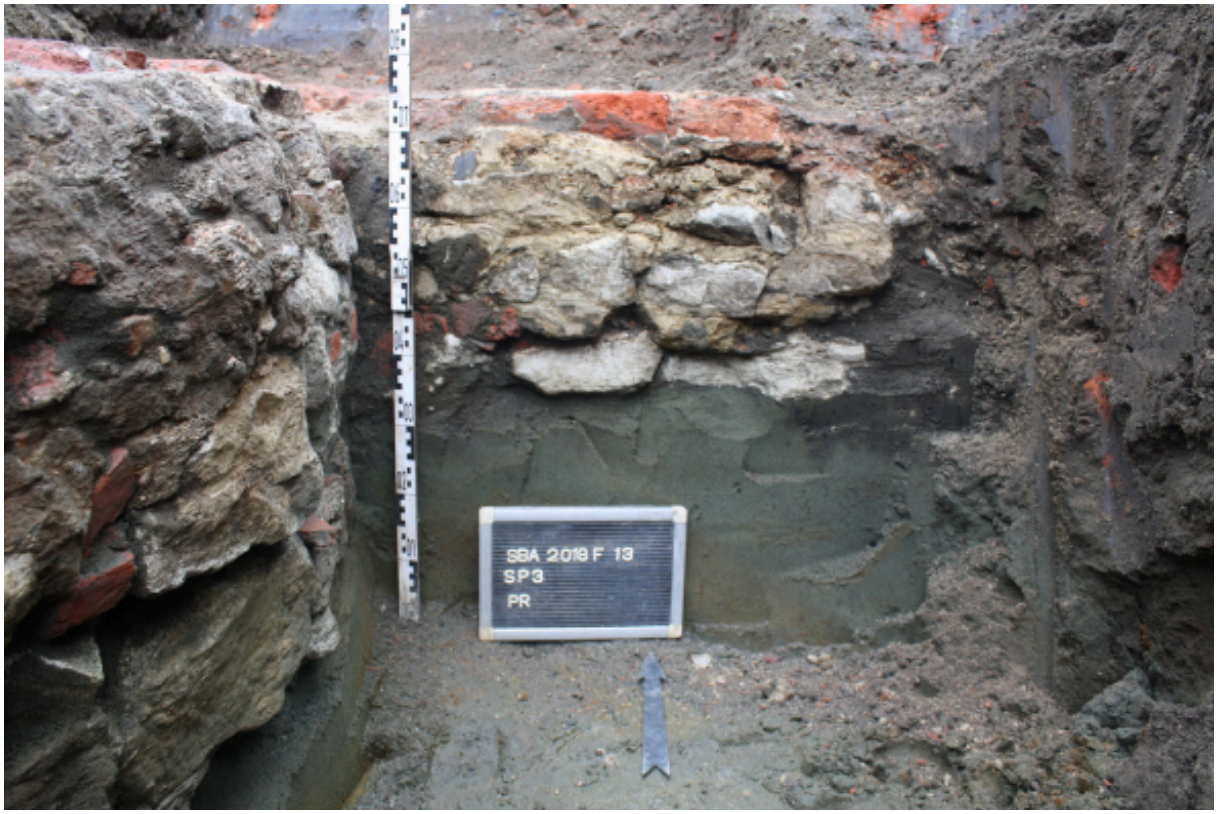

Fig. 3.18: Muurwerk S3: zicht op de fundering van met kalkmortel ingemetselde brokken natuursteen (zandsteen) en baksteen/bouwkeramiek.

3.5.3 *Inter-site* vergelijking

In morfologisch opzicht is de stratigrafische opbouw van het terrein in grote lijnen vergelijkbaar met de waargenomen en geregistreerde profielopbouw ter hoogte van de site Lier-*Grote-Markt*, waar sprake is van nivelleringslagen op een "zwart pakket" dat al dan niet rechtstreeks op de moederbodem rust. Dit laatste aspect werd door de veldarcheologen als volgt geïnterpreteerd:

"Het feit dat op bepaalde plaatsen de zwarte lagen direct op de moederbodem liggen en dat de oudere cultuurlaag op die plaats is afgegraven, doet suggereren dat de oudste zwarte lagen en dus de oorsprong van het zwart pakket eerder te associëren lijkt met een zekere kunstmatige (her)inrichting van de plaats."[34]

In chronologisch opzicht is deze profielopbouw tussen beide vindplaatsen echter sterk verschillend. Het "zwart pakket" op de site Lier-*Grote-Markt* heeft zich gevormd tijdens de eerste fase van de late middeleeuwen (laatste kwart 12de – eerste helft 14de eeuw) tot de laag werd afgedekt met nivelleringssedimenten. Het vondstmateriaal uit alle archeologische lagen onder de Sint-Gummarusstraat dateert steevast uit de postmiddeleeuwse periode, op enkele residuele fragmenten van laatmiddeleeuws aardewerk na.

[34] *Bartholomieux e.a. 2015: 151.*

Wellicht zijn de vondsthoudende antropogene sedimentpakketten op deze locatie dan ook specifiek gelinkt aan de aanleg van de Sint-Gummarusstraat op het einde van de 19de eeuw. Vanuit dit standpunt bekeken zou het kunnen gaan om ophogingspakketten om de nadelige effecten van een ondiep gelegen grondwaterspiegel te omzeilen.

3.6 Het vondstenbestand[35]

3.6.1 Aardewerk

Voor wat betreft de kwantificatie (telling) telling van de materiaalcategorie aardewerk zijn de volgende onderzoekshandelingen en voorwaarden gehanteerd:

- eventueel passende aardewerkfragmenten zijn niet samengesteld.
- in het geval een niet samengestelde, fragmentaire aardewerkvorm (los van de eventueel aanwezige versiering) volledig kan worden gereconstrueerd door middel van een technische tekening is sprake van een archeologisch compleet recipiënt.
- randfragmenten met de aanzet van één of twee oren zijn geteld bij het onderdeel “oor” (resp. als één of twee eenheden).
- bij het onderdeel “steel” werden ook handvaten (van deksels) geteld.
- Indien aanwezig binnen de aardewerkgroep werd de “giettuit” als extra onderdeel opgenomen in de kwantificatietabel.

3.6.1.1 Rood (geglazuurd) aardewerk

Kwantificatie

COMPLEET (%)	RAND (%)	BODEM (%)	OOR (%)	STEEL (%)	WAND (%)	TOTAAL
1 (1%)	**61** (36%)	**26** (15%)	**27** (16%)	**1** (1%)	**52** (31%)	**168**

Diagnostische vormen

Een archeologisch compleet recipiënt betreft een bloempotschotel (fig. 3.19, 1). Verder zijn een aantal exemplaren van voorraadpotten met dekselgeul (fig. 3.19, 2) en deksels (fig. 3.19, 3) aangetroffen. Frequent aanwezig zijn fragmenten van (kamer)potten, teilen en borden (fig. 3.19, 4-7), al dan niet voorzien van dekselgeul.

[35] *Omwille van de specifieke verzamelwijze van de vondsten (handverzameld tijdens het machinaal laagsgewijs verdiepen van uitgestrekte antropogene sedimentpakketten) is sprake van een steekproef van het werkelijk aantal artefacten die zijn geassocieerd met de opgegraven contexten. Hierdoor zijn de hoeveelheden van de ingezamelde materiaalcategorieën, technische groepen en vondstgroepen dan ook in relatieve zin te interpreteren.*

Fig. 3.19: Diagnostische vormen binnen het assemblage van rood (geglazuurd) aardewerk.

Deklagen, decoratie en opschriften

Op basis van de kleurenvariaties van de aangebrachte glazuur als deklaag van de recipiënten zijn de meest frequent voorkomende decoratietypes:

- loodglazuur rechtstreeks aangebracht op oranjerood baksel (fig. 3.20, a).
- loodglazuur aangebracht op bruingrijze (gesmoorde) deklaag (fig. 3.20, b).
- loodglazuur aangebracht op crèmekleurig, roze baksel (fig. 3.20, c).
- donkerbruine, gevlekte loodglazuur (toevoeging van mangaanoxide) (fig. 3.20, d).
- combinatie zuivere loodglazuur en groene loodglazuur (toevoeging koperoxides) (fig. 3.20, e).
- vlekkerige, groene loodglazuur (toevoeging koperoxides) op witte sliblaag (fig. 3.20, f).

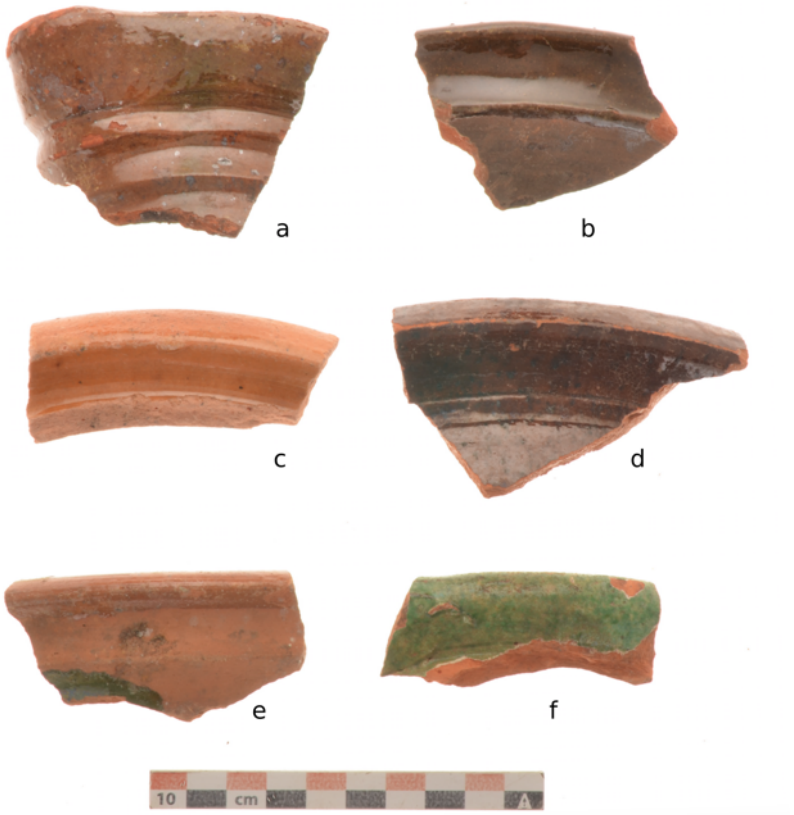

Fig. 3.20: De verschillende decoratietypes door kleurenvariatie van de aangebrachte glazuur.

Andere versieringsvormen en -technieken die in het assemblage voorkomen zijn:

- (onverzorgd) radstempelmotief op horizontale kleiband (fig. 3.21, a).
- aansluitende vingerindrukken (“draperiedecor”) op horizontale kleiband (fig. 3.21, b).
- diepe vingerindrukken bij aanzet oor (fig. 3.21, c).

Fig. 3.21: Versieringen met radstempelmotief (a) en vingerindrukken (b en c).

Roet-, slijtage- en andere gebruikssporen

De standvlakken en standringen van de bodems zijn sterk afgesleten. Verder wijzen talrijke roetsporen (o.a. op een fragment van een steelpan) op een gebruiksfunctie in de keuken (fig. 3.22).

Fig. 3.22: Selectie van roet- en slijtagesporen binnen het assemblage van rood (geglazuurd) aardewerk.

Datering

Het assemblage van rood (geglazuurd) aardewerk kan op basis van het divers vormenspectrum en de wandafwerking (glazuur) slechts algemeen worden gedateerd in de periode vanaf de late 17de eeuw tot en met het begin van de 20ste eeuw. De bloempotschotel geldt hier wellicht als één van de meest recente vormen, met een datering in de 19de/20ste eeuw.

3.6.1.2 Grijs aardewerk

Kwantificatie

COMPLEET (%)	RAND (%)	BODEM (%)	OOR (%)	STEEL (%)	WAND (%)	TOTAAL
0 (0%)	**0** (0%)	**0** (0%)	**1** (50%)	**0** (0%)	**1** (50%)	**2**

Diagnostische vormen

Eén wandfragment bevat de aanzet van een worstvormig oor van een kan/kruik (fig. 3.23).

Fig. 3.23: Wandfragment van grijs aardewerk.

Datering

Het gaat om residuele aardewerkfragmenten uit de 13de - 14de eeuw.

3.6.1.3 Wit (geglazuurd) aardewerk

Kwantificatie

COMPLEET (%)	RAND (%)	BODEM (%)	OOR (%)	STEEL (%)	WAND (%)	TOTAAL
0 (0%)	**27** (27%)	**18** (18%)	**13** (13%)	**2** (2%)	**39** (39%)	**99**

Diagnostische vormen

Qua vormenspectrum is de groep van het witbakkend (geglazuurd) aardewerk vergelijkbaar met het rood (geglazuurd) aardewerk. Twee opvallende vormen binnen deze groep zijn de hengselpot (fig. 3.24, 1) en de zeef (fig. 3.24, 5).

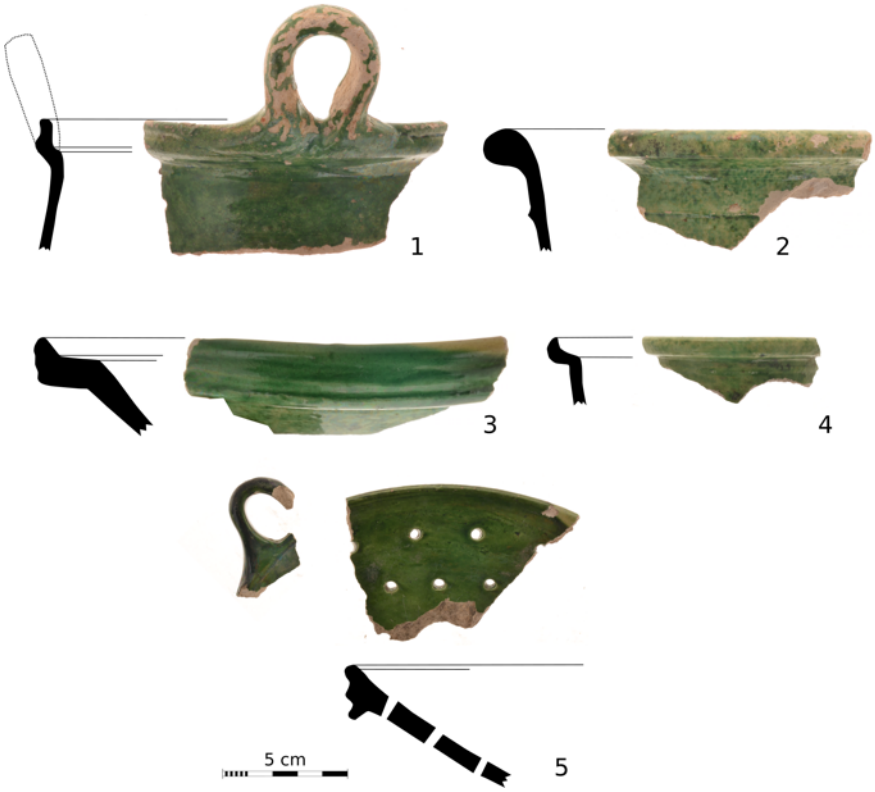

Fig. 3.24: Diagnostische vormen binnen het assemblage van wit (geglazuurd) aardewerk.

Deklagen en decoratie

Op basis van de kleurenvariaties van de aangebrachte glazuur als deklaag van de recipiënten zijn er drie decoratietypes te onderscheiden:

- volledige bedekking met groene (koperoxide) loodglazuur
- combinatie van groene (koperoxide) en gele (zuivere) loodglazuur (fig. 3.25, a).
- volledige bedekking met gele (zuivere) loodglazuur, al dan niet in combinatie met een bruine (mangaanoxide) loodglazuur (fig. 3.25, b).

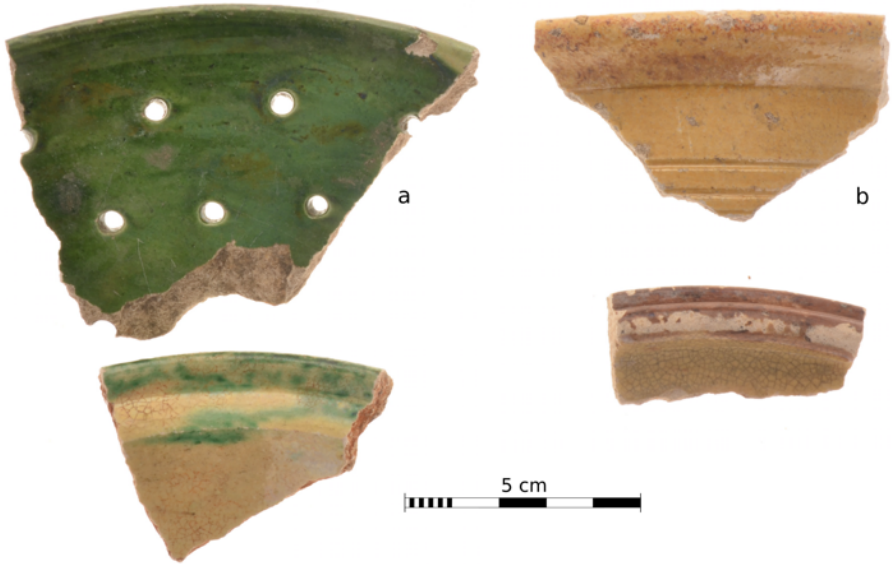

Fig. 3.25: De verschillende decoratietypes door kleurenvariatie van de aangebrachte glazuur.

Merken

Twee bodemfragmenten zijn voorzien van een (schuine) arcering, bestaande uit drie groeflijnen die vóór de bakking (*ante cocturam*) zijn aangebracht (fig. 3.26, a). Op de buitenwand van één van de bodemfragmenten zijn - eveneens voorafgaand aan de bakking - ook merktekens aangebracht met (een ijzerhoudende?) verf (fig. 3.26, b). Omwille van een breuk in het aardewerk zijn de merktekens niet volledig bewaard gebleven.

Fig. 3.26: De merken op bodemfragmenten van witbakkend (geglazuurd) aardewerk.

Roet, slijtage en andere gebruikssporen

De standvlakken en standringen van de bodems zijn sterk afgesleten. Net zoals bij de groep van het rood (geglazuurd) aardewerk wijzen talrijke roetsporen op een gebruiksfunctie in de keuken (fig. 3.27). Een intensief gebruik wordt ook verraden door talrijke krassen in de glazuur, met name op de binnenwand van een zeef (fig. 3.28).

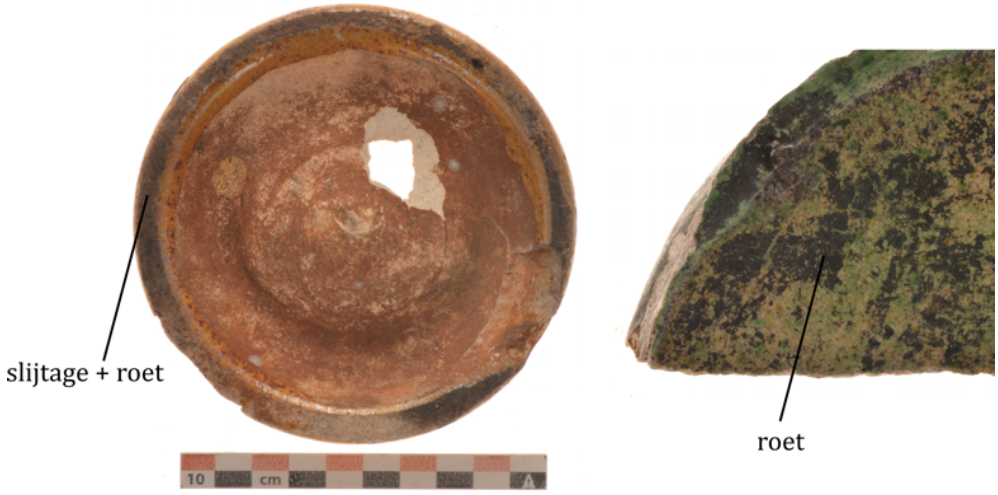

Fig. 3.27: Roet- en slijtagesporen op bodemfragmenten van witbakkend (geglazuurd) aardewerk.

Fig. 3.28: Gebruikssporen in de vorm van krassen op de binnenzijde van een zeef.

Datering

Het assemblage van wit (geglazuurd) aardewerk kan op basis van het divers vormenspectrum slechts algemeen worden gedateerd in de periode vanaf de late 17de eeuw tot en met het begin van de 20ste eeuw.

3.6.1.4 Faience (tinglazuur)

Kwantificatie

COMPLEET (%)	RAND (%)	BODEM (%)	OOR (%)	STEEL (%)	WAND (%)	TOTAAL
7 (23%)	**11** (37%)	**8** (27%)	**2** (6,5%)	**0** (0%)	**2** (6,5%)	**30**

Diagnostische vormen

Tot de archeologisch complete, diagnostische vormen behoren borden (fig. 3.29, 1-2), zalfpotjes (fig. 3.29, 3-4) en een deksel (fig. 3.29, 5).

Fig. 3.29: Diagnostische vormen binnen het assemblage van faience.

Decoratie en opschriften

Voor wat betreft de majolica en faience is er vrijwel steeds sprake van sterk gedecoreerde vormen. Het gaat specifiek om monochrome (fig. 3.30, a en c) en polychrome (fig. 3.30, b, d en e), handgeschilderde motieven. De hier afgebeelde monochrome versiering bestaat uit gestileerde florale motieven die het handelsmerk zijn van de (vroege) producties van de Belgische (Waalse) aardewerkmanufactuur Royal Boch (of het latere Villeroy & Boch).

Op een zalfpotje zijn de naam en adresgegevens van een (familie)bedrijf van parfumerie (hygiëne/lichaamsverzorging) en borstelmakers gedrukt. Het gaat om het bedrijf *Rambourg frères*, gehuisvest in de *Rue Royale St.-Martin* in Parijs. Deze straat is verdwenen in de periode tussen 1854 en 1858 tijdens de aanleg van de *Rue Réaumur*[36], wat alvast een *terminus ante quem* vormt voor de datering van het zalfpotje.
Het bedrijf *Rambourg frères* beschikte overigens over een 19de-eeuws visitekaartje in de vorm van een zgn. porseleinkaart (fig. 3.31).[37]

Fig. 3.30: Monochrome en polychrome beschildering als decoratie van majolica en faience.

[36] *Voor een overzicht van de historische straten van Parijs, zie Hillairet (1963).*
[37] *Het Liberaal Archief vzw (thans Liberas) heeft zijn inventaris van 5000 porseleinkaarten digitaal beschikbaar gesteld. Het bewuste kaartje van de firma Rambourg Frères beschikt in de verzameling over het inventarisnummer 2244. Website: liberas.eu/collectie/beeldbank/*

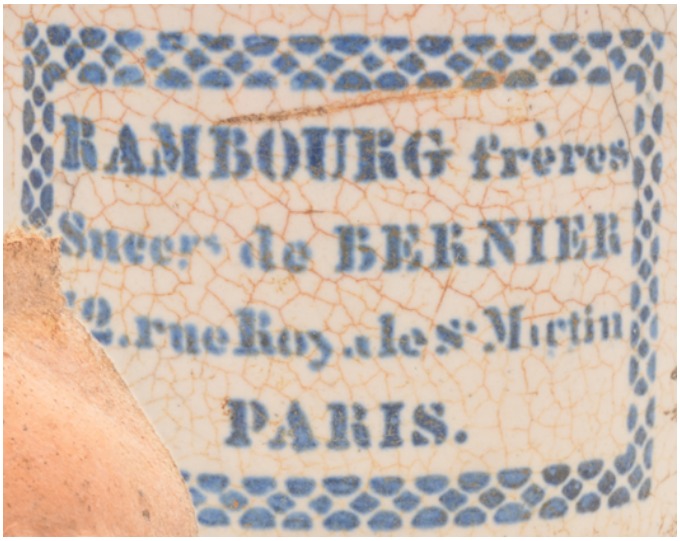

Fig. 3.31: Opschrift met naam en adres van de firma "*Rambourg frères*" op een zalfpotje.

Nr.2244

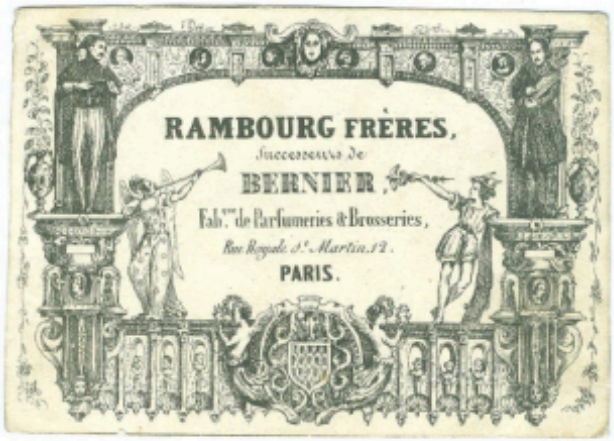

Opschrift	Rambourg frères, / Successeur de / Bernier, / Fab.que de Parfumeries & Brosseries, / Rue Royal S.t. Martin, 12. / Paris
Type	Reclamekaart
Thema	Borstelmakers, Hygiëne en Lichaamsverzorging
Beschrijving	Rambourg, gebroeders, Parijs. Parfumerie en borstelmakers. Ornamentele lijst waarbinnen tekst, geflankeerd door links een bazuinblazende engel en rechts Mercurius. In de lijstranden twee staande figuren met een boek. Onderaan in de lijstrand een wapenschild
Datum	s.d.
Lithograaf	-
Afmetingen	8 x 11,4 cm
Materiaal	Karton
Kleur	Zwart op witte achtergrond
Schenkingsnr.	2012/056
Plaatsingsnr.	PorsK doos8

Fig. 3.32: Porseleinkaartje van de firma *Rambourg Frères* (inv. nr. 2244) uit de collectie van het Liberaal Archief vzw.

Stempels en andere merken

Er zijn twee gestempelde merken van de bewaard gebleven van de aardewerkmanufactuur *Royal Boch*. Het eerste merk (fig. 3.33, a) geeft de benaming '*Boch Frères Belgique*' cursief weer. Het gaat om één van de eerste merken van deze manufactuur, gebruikt in de periode 1844 tot 1860.[38]
Het tweede merk van *Royal Boch* (fig. 3.33, b) is het best gekend en meest courant gebruikt in de periode tussen 1920 en 1950.

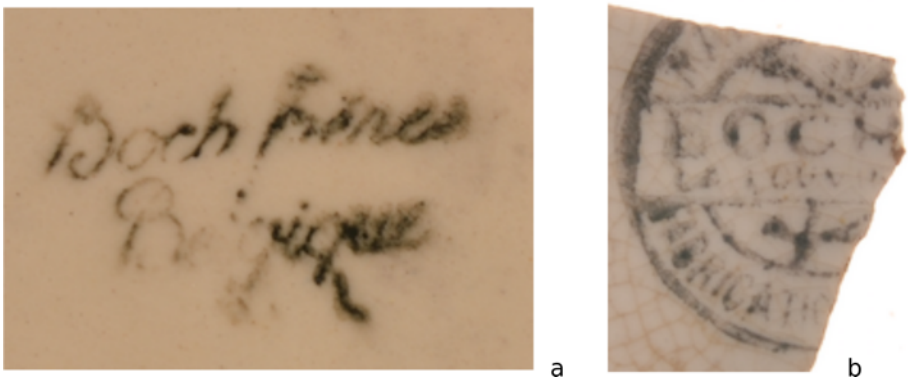

Fig. 3.33: De bewaard gebleven merkstempels van de aardewerkmanufactuur *Royal Boch*.

Roet, slijtage en andere gebruikssporen

Eén zalfpotje bevat een residu van een verharde donkerbruine, karamelachtige substantie (fig. 3.34). De inhoud is deels uitgelopen en uitgehard op een oud breukvlak van het recipiënt. Het lijkt er op dat de de breuk tijdens of net na het gebruik van het product is opgetreden.

Fig. 3.34: Residu van een verharde donkerbruine, karamelachtige substantie in een zalfpotje.

[38] *Voor de verschillende stempels die de aardewerkmanufactuur Royal Boch doorheen de geschiedenis heeft gebruikt, zie https://www.royalboch.com/nl/brands/*

Datering

Het assemblage van faience (tingeglazuurd aardewerk) dateert uit de 19de eeuw. De aanwezigheid van jonger materiaal blijkt uit het voorkomen van een 20ste eeuwse merkstempel op een recipiënt uit de manufactuur van *Royal Boch*.

3.6.1.5 Industrieel aardewerk

Kwantificatie

COMPLEET (%)	RAND (%)	BODEM (%)	OOR (%)	STEEL (%)	WAND (%)	TOTAAL
3 (6%)	**11** (21%)	**20** (38%)	**1** (2%)	**0** (0%)	**17** (33%)	**52**

Diagnostische vormen

De groep van het industrieel aardewerk omvat voornamelijk serviesgoed. In het assemblage zijn enkele archeologisch complete stukken aanwezig, zoals een (thee)kopje (fig. 3.35, 1), een (soep)terrine (fig. 3.35, 2) en een (sier)bord (fig. 3.35, 3).

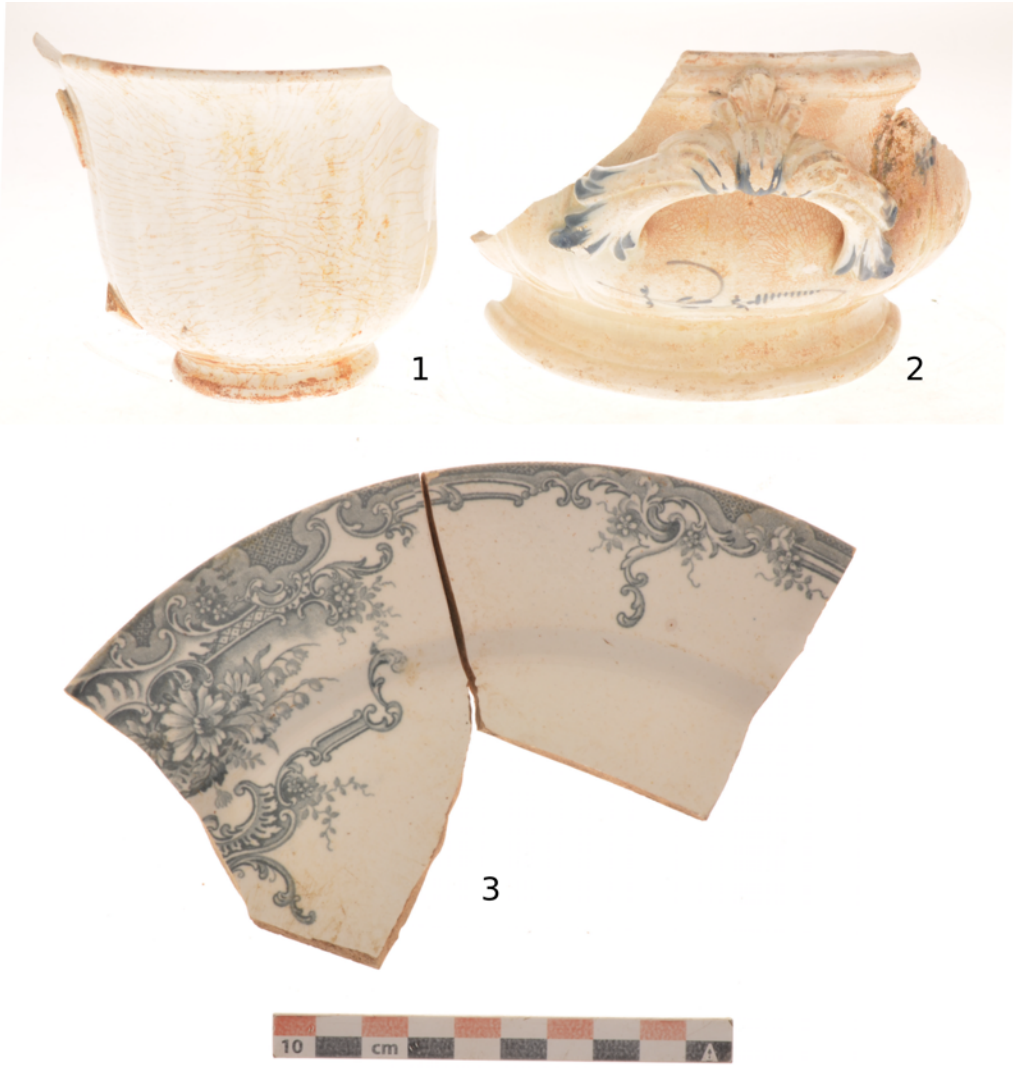

Fig. 3.35: Diagnostische vormen binnen het assemblage van industrieel aardewerk.

Decoratie

De meeste aardewerkfragmenten zijn voorzien van een (monochroom) drukdecor, met gedetailleerde afbeeldingen van landschappen, florale motieven en mensen/dieren (fig. 3.36, a-c). Een (soep)terrine is voorzien van een blauwe beschildering (fig. 3.36, d).

Fig. 3.36: Selectie van de decoratiepatronen op het industrieel aardewerk.

Stempels en andere merken

Vier merkstempels zijn relatief goed bewaard gebleven. Het eerste beeldmerk toont een klimmende leeuw met de tekst '*société céramique maestricht*' (fig. 3.37, a) en is afkomstig van de aardewerkmanufactuur *Société Céramique*, gevestigd in Maastricht en actief van 1863 t.e.m. 1958. Twee merkstempels zijn afkomstig van de fabriek van *Royal Boch*, waarbij het eerste merk (fig. 3.37, b) dateert uit de periode 1845-1860. Het merk "*Dauphin BFK*" (fig. 3.37, c) werd gebruikt op het einde van de 19de eeuw en is aangebracht op de onderzijde van het sierbord (zie boven). Een stempel van een onbekende aardewerkfabrikant bestaat uit de letter M (fig. 3.37, d).

Fig. 3.37: De bewaard gebleven merkstempels op het industrieel aardewerk.

Datering

Het volledige assemblage van industrieel aardewerk dateert uit de tweede helft van de 19de eeuw.

3.6.1.6 (Industrieel) steengoed

Kwantificatie

COMPLEET (%)	RAND (%)	BODEM (%)	OOR (%)	STEEL (%)	WAND (%)	TOTAAL
0 (0%)	**4** (11%)	**6** (16%)	**6** (16%)	**0** (0%)	**21** (57%)	**37**

Diagnostische vormen

In het assemblage zijn voornamelijk fragmenten van steengoedflessen (voor de opslag van mineraalwater) aanwezig, waarvan één quasi compleet exemplaar (fig. 3.38). Het gaat om een cilindrisch recipiënt met ronde schouder, worstoor en korte hals. De buitenwand is bedekt met een zoutglazuur.

Fig. 3.38: Groot fragment van een steengoedfles (voor de opslag van mineraalwater).

Opschriften/stempels

Twee verschillende recipiënten dragen (deels bewaarde) opschriften/stempels:

- Fig. 3.39, 1: in stempel het opschrift “N KAN”
- Fig. 3.39, 2: (deels bewaard) opschrift: “….dC.”

Fig. 3.39: De (deels bewaarde) opschriften/stempels op steengoedflessen.

Gebruikssporen

Een randfragment van een steengoedfles is nog voorzien van een stop in kurk (fig. 3.40). Dit wijst op het gebruik van de flessen als opslagcontainer voor vloeistoffen (wellicht mineraalwater).

Fig. 3.40: Kurk als stop van een steengoedfles.

Productiesporen

Alle (fragmenten van de) steengoedflessen in het assemblage vertonen geprononceerde draairingen op de binnenwanden en de standvlakken, hetgeen wijst op een wielgedraaide productie (fig. 3.41). Er zijn geen aanwijzingen voor een productie door middel van een pers, een techniek die overigens pas voor het eerst in 1879 werd toegepast voor dergelijke steengoedflessen.[39]

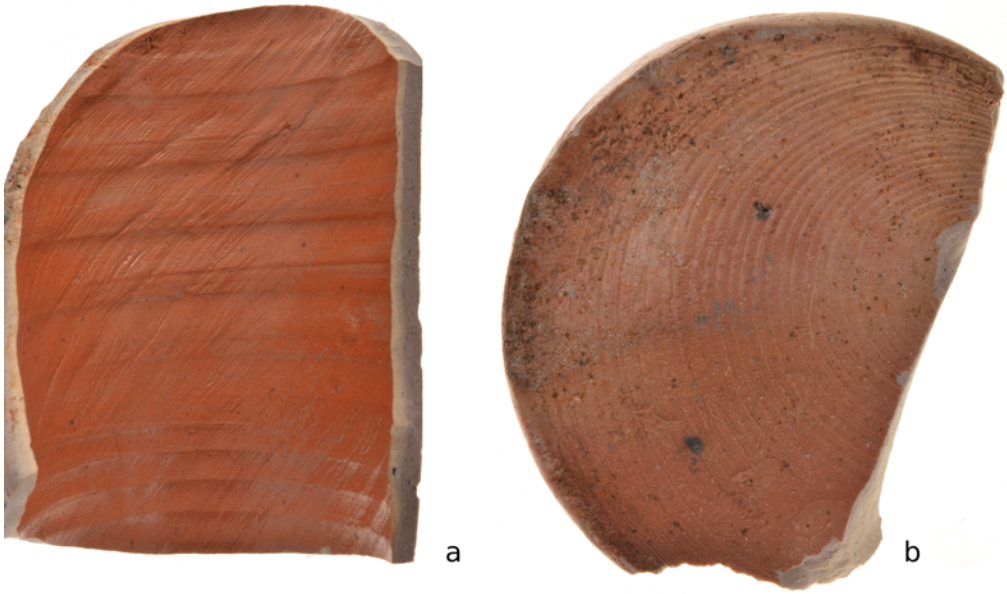

Fig. 3.41: Geprononceerde draairingen op de binnenwanden (a) en standvlakken (b) van de steengoedflessen.

Datering

De wielgedraaide steengoedflessen (voor de opslag van mineraalwater) worden gedateerd in de periode 1850-1900.

[39] *Dippold e.a. 2008: 196.*

3.6.1.7 Porselein

Kwantificatie recipiënten

COMPLEET (%)	RAND (%)	BODEM (%)	GIETTUIT (%)	OOR (%)	STEEL (%)	WAND (%)	TOTAAL
0 (0%)	**0** (0%)	**1** (20%)	**1** (20%)	**0** (0%)	**0** (0%)	**3** (60%)	**5**

Kwantificatie andere (gebruiks)voorwerpen

FIGURINE (%)	KNOOP (%)	TOTAAL
2 (40%)	**3** (60%)	**5**

Diagnostische vormen

Tot de recipiënten behoren een bodemfragment van een beker (fig. 3.42, 1) en een tuit(fragment) van een koffiepot (fig. 3.42, 2). Andere voorwerpen horen thuis in de sfeer van de persoonlijke devotie, met name het hoofd van een Mariabeeldje (fig. 3.42, 3) en een miniatuur-wijwatervat met de afbeelding van Christus aan het kruis (fig. 3.42, 4). Drie porseleinen knopen zijn mogelijk afkomstig van ondergoed (fig. 3.42, 5).

Fig. 3.42: Diagnostische vormen binnen het assemblage van porselein.

Datering

Wellicht kan het volledige assemblage van porselein worden gedateerd in de tweede helft van de 19de eeuw.

3.6.2 Pijpaarde (kleipijpjes)

"In de voorbije decennia werd binnen de archeologie aan kleipijpen weinig aandacht besteed, vaak omdat ze als "te recent" bestempeld werden. Jammer, want kleipijpen kunnen interessante gegevens opleveren over de interacties met andere regio's, steden of landen. Uit vondsten van de materiële cultuur kunnen de productieplaats, de periode en soms de pijpenmaker achterhaald worden. Bovendien getuigen die fragmenten over de evolutie van de verschijningsvormen van pijpen en over de geschiedenis van het roken, nu er om gezondheidsredenen, hard wordt gewerkt om met die geschiedenis komaf te maken."[40]

Kwantificatie

COMPLEET (%)	KOP (%)	STEEL (%)	TOTAAL
0 (0%)	**42** (32%)	**91** (68%)	**133**

Pijpjes met liggende kop[41]

Met 38 exemplaren zijn de pijpjes met liggende kop het best vertegenwoordigd. Het gaat in alle gevallen om onversierde pijpjes van het hieltype met (langgerekte tot gedrongen) ovoïde kop/kromkop (fig. 3.43).

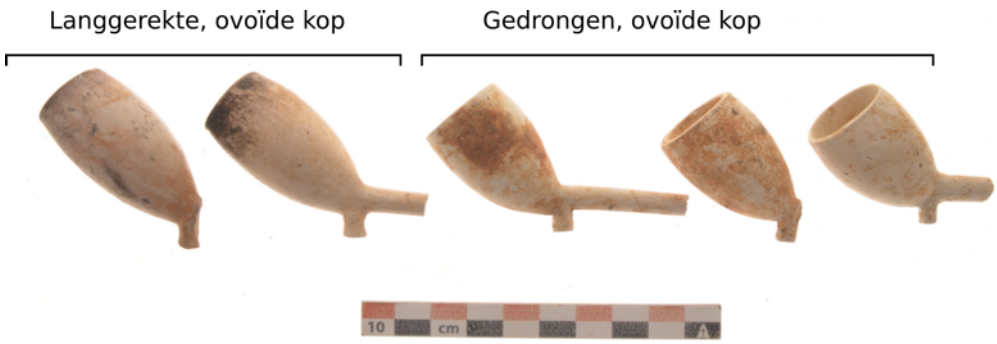

Fig. 3.43: Selectie van pijpjes met liggende kop.

Pijpjes met staande kop

Er zijn in het assemblage "slechts "vier pijpjes met staande kop aanwezig (fig. 3.44). Twee pijpjes zijn van het rondbodemtype. Het hiel- en spoortype is telkens met één exemplaar vertegenwoordigd.

[40] *Goderis 2012: 219.*
[41] *Voor wat betreft de terminologie en classificatie van de kleipijpjes is gebruik gemaakt van het overzichtswerk van D.H. Duco (1987).*

Fig. 3.44: Pijpjes met staande kop.

Versiering

De ketels van twee pijpjes met staande kop zijn versierd. In het eerste geval (fig. 3.45, a) is sprake van een reliëfdecoratie in de vorm van een gestileerde vegetatief patroon. Het tweede exemplaar (fig. 3.45, b) vertoont een kam op de ketelnaad. Gelijkaardige gedecoreerde pijpvormen zijn geproduceerd tijdens de tweede helft van de 19de eeuw in de fabriek van Arie Pietersz. van der Kleijn in Gouda (Nl.).[42] De veelal dunne stelen zijn onversierd, op twee fragmenten na. Het gaat om een zwak ingestempelde radering, afgezoomd met onduidelijke letters (G(?)..ING…) die mogelijk de naam van de fabriek en/of de productieplaats (ING= IN GOUDA?) weergeven.

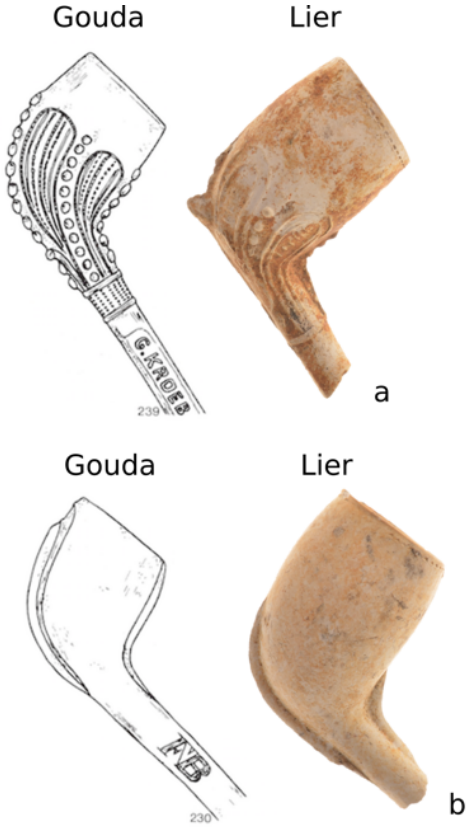

Fig. 3.45: Vergelijking van de versierde pijpjes met exemplaren uit een 19de eeuwse productieplaats in Gouda (uit: Duco 1987: 68, inv. nr. 231 en 239).

[42] *Duco 1987: 63-71.*

Merken

Het assemblage omvat gestempelde merken in de vorm van hielmerken en bijmerken (op de hiel). Het gaat in vele gevallen om een zwakke en/of onzorgvuldige instempeling die slecht leesbaar of zelfs onleesbaar is (geworden).

Tot de hielmerken behoren slagstempels met de afbeelding van twee klimmende leeuwen (fig. 3.46, a), de letter N (fig. 3.46, b), een kruisje (fig. 3.46, c), de letter A (fig. 3.46, d) en een leliemotief (fig. 3.46, e).

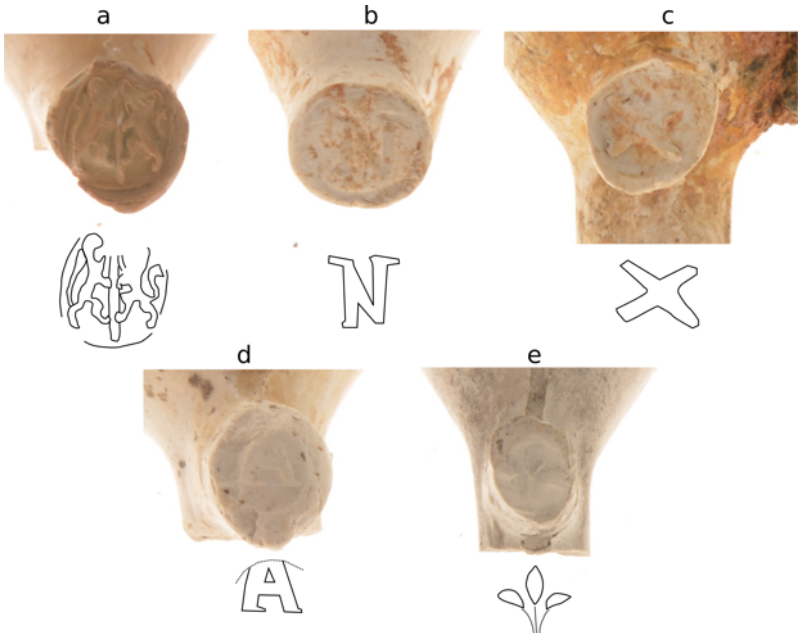

Fig. 3.46: De meest duidelijk leesbare hielmerken.

Als bijmerken zijn slagstempels met een stippenpatroon (fig. 3.47, a) en een schild (fig. 3.47, b) het best leesbaar.

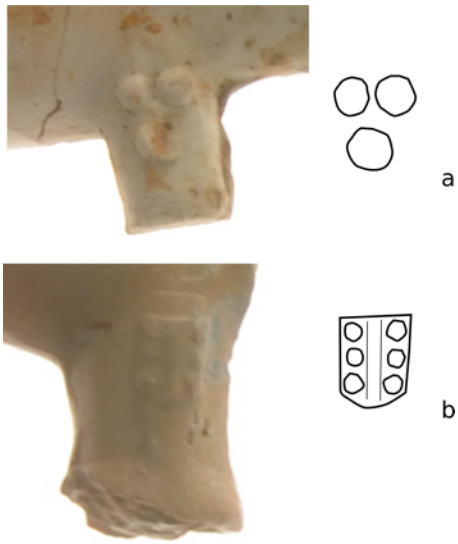

Fig. 3.47: De meest duidelijke bijmerken (op de hiel).

Datering

De pijpjes dateren uit de 19de eeuw. In het assemblage zijn ook pijpjes aanwezig waarvan de decoratie vergelijkbaar is met de producten uit de fabriek van Arie Pietersz. van der Kleijn in Gouda (Nl.), actief tijdens de tweede helft van de 19de eeuw.

3.6.3 Bouwkeramisch materiaal

In de groep van het bouwkeramisch materiaal zijn twee diagnostische stukken aanwezig, met name een fragment van een ornamentele tegel (fig. 3.48, 1) en een stuk van een dakpan (fig. 3.48, 2).
De ornamentele tegel is voorzien van een monochroom paarse decoratie. Dit zachte paars was een zeer geliefde kleur voor de decoratie van tegels tijdens de 18de eeuw.[43]

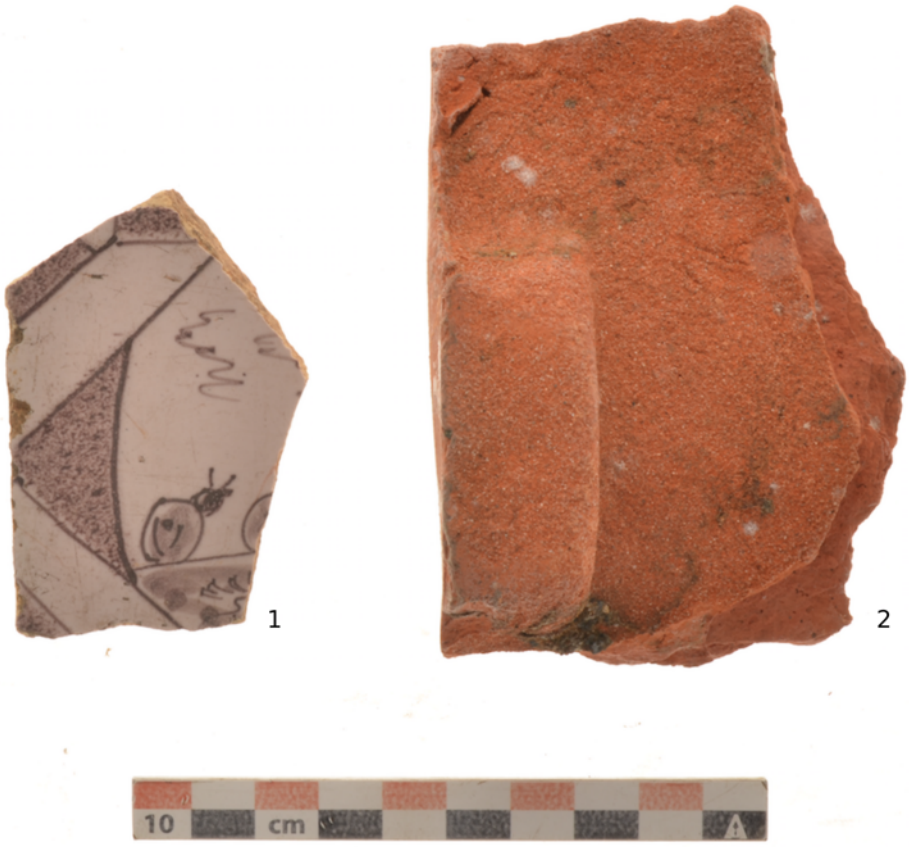

Fig. 3.48: Fragment van een ornamentele tegel en een dakpan.

[43] *de Jager e.a. 2009: 19 (afb. 17).*

3.6.4 Glas

Een geperste fles in lichtgroen glas is voorzien van de merknaam "*Badoit-Saint-Galmier*" (fig. 3.49). De firma Badoit werd opgericht in 1838 door Auguste Saturnin Badoit en bottelde het water van de bron Fontfort in Saint-Galmier (Fr.). In 1883 verworf Badoit een glasfabriek in Veauche (Fr.) waarna het zijn eigen flessen produceerde.[44]

Fig. 3.49: Fles van de drinkwaterproducent "Badoit".

[44] *Bron: website: https://www.saint-galmier.fr/visiter/decouvrez/source-badoit/* (geraadpleegd op 15/08/2019).

3.6.5 Metaal

Het meest opvallende artefact in metaal betreft een geelkoperen verstevigingsrand en sluiting van een portemonnee (in leer) (fig. 3.50). De sluiting is voorzien van het patentmerk "*Breveté*" (= gepatenteerd). Dit merk komt voornamelijk voor op Franse antieke voorwerpen (uit de tweede helft van de 19de eeuw).

Fig. 3.50: Geelkoperen verstevigingsrand en sluiting van een portemonnee.

3.6.6 Leer

"Het ledermateriaal, en vooral de schoenen, biedt meer informatie dan alleen maar over modellen en constructiemethode. Schoenen staan zo dicht bij de mens dat ze veel over de drager kunnen leren, rekening houdend natuurlijk met de beperkingen van fragmentatie, vervorming en krimp in de grond en tijdens de conservatie. Het is geschikt materiaal om onderzoek te doen naar aspecten van de sociale context en de demografie."[45]

Kwantificatie

ZOLEN (%)	BOVENLEER (%)	SNIPPERS/WEGGESNEDEN STUKKEN (%)	ONBEPAALD (%)	TOTAAL
15 (19%)	**13** (16%)	**47** (59%)	**5** (6%)	**80**

Schoenzolen

Tot de goed determineerbare stukken leer behoort een schoenzool met een ca. 2 cm hoge hiel (fig. 3.51, 1). Deze hiel bestaat uit verschillende laagjes leer die met behulp van (ijzeren?) nageltjes zijn samengesteld. Dergelijke hielen zijn pas vanaf het midden van de 17de eeuw volop ingeburgerd geraakt.[46] Een gelijkaardig exemplaar - maar waarbij de verschillende laagjes leer van de hiel zijn verbonden door middel van houten pennetjes - werd aangetroffen in een kuil met afval van schoenlappers/oud-schoenmakers uit de postmiddeleeuwse periode in de stad Ninove (Oost-Vlaanderen).[47] Een reeks versneden stukken van zolen (fig. 3.51, 2-4) doet vermoeden dat er ook in de buurt van de Sint-Gummarusstraat één of meerdere schoenlappers of oud-schoenmakers actief waren tijdens de postmiddeleeuwse periode (17de- 19de eeuw).

Bovenleer

In het assemblage is sprake van twee meerlagige stukken bovenleer van een "enkelhoge" *bottine* (fig. 3.52). De fragmenten zijn versierd door middel van "*decorative stitching*". De vetergaten zijn versterkt met koperen ringen, waarvan er vier zijn bewaard gebleven. De versiering, in combinatie met het gebruik van koper als versteviging van de vetergaten, wijst op een zekere welstand (van de drager).

[45] *Schietecatte 2003: 152.*
[46] *Goubitz e.a. 2001: 80-81.*
[47] *Moens e.a. 2011: 114 (fig. 15.1).*

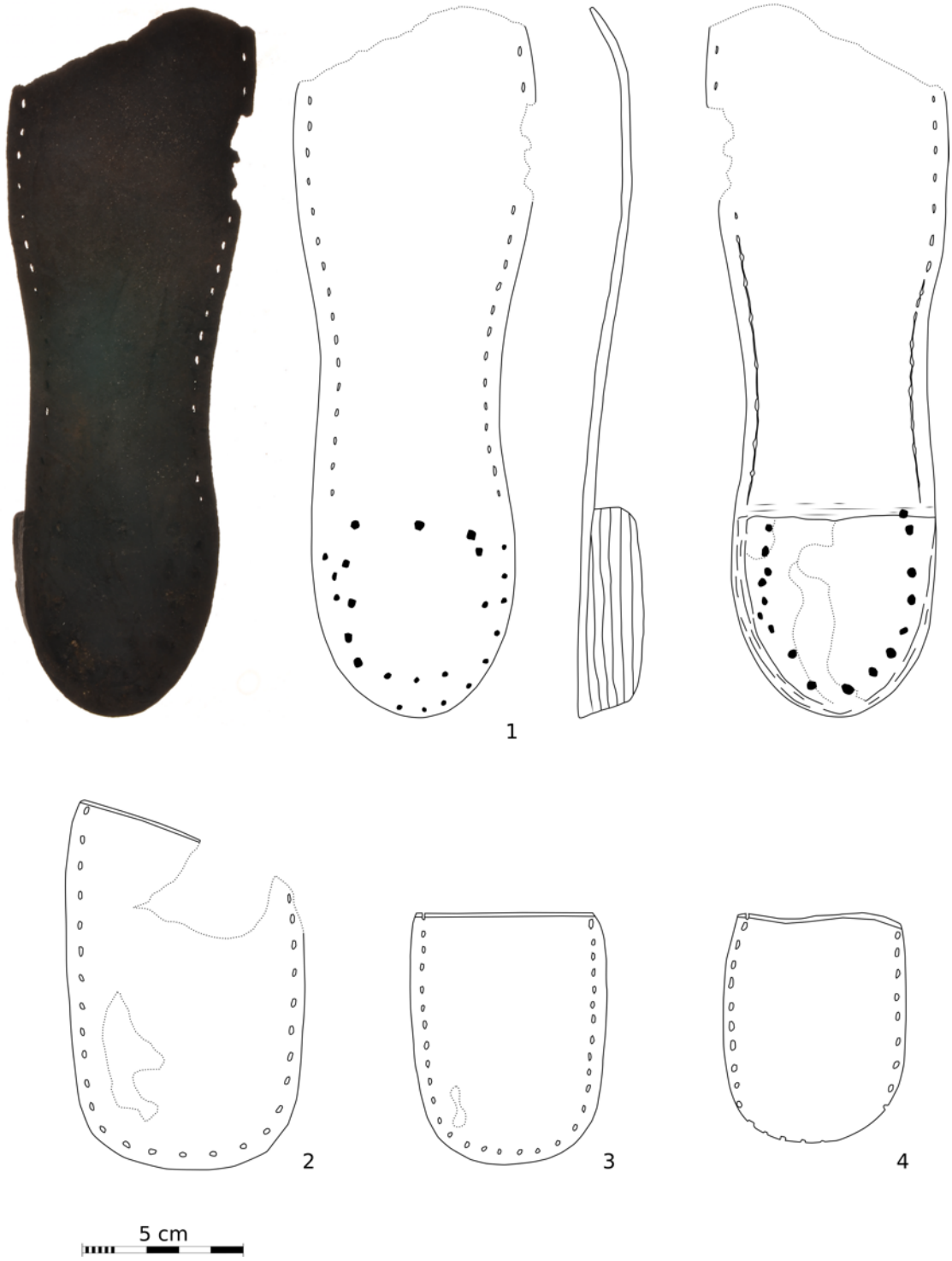

Fig. 3.51: Schoenzolen, waarvan drie versneden stukken (2-4).

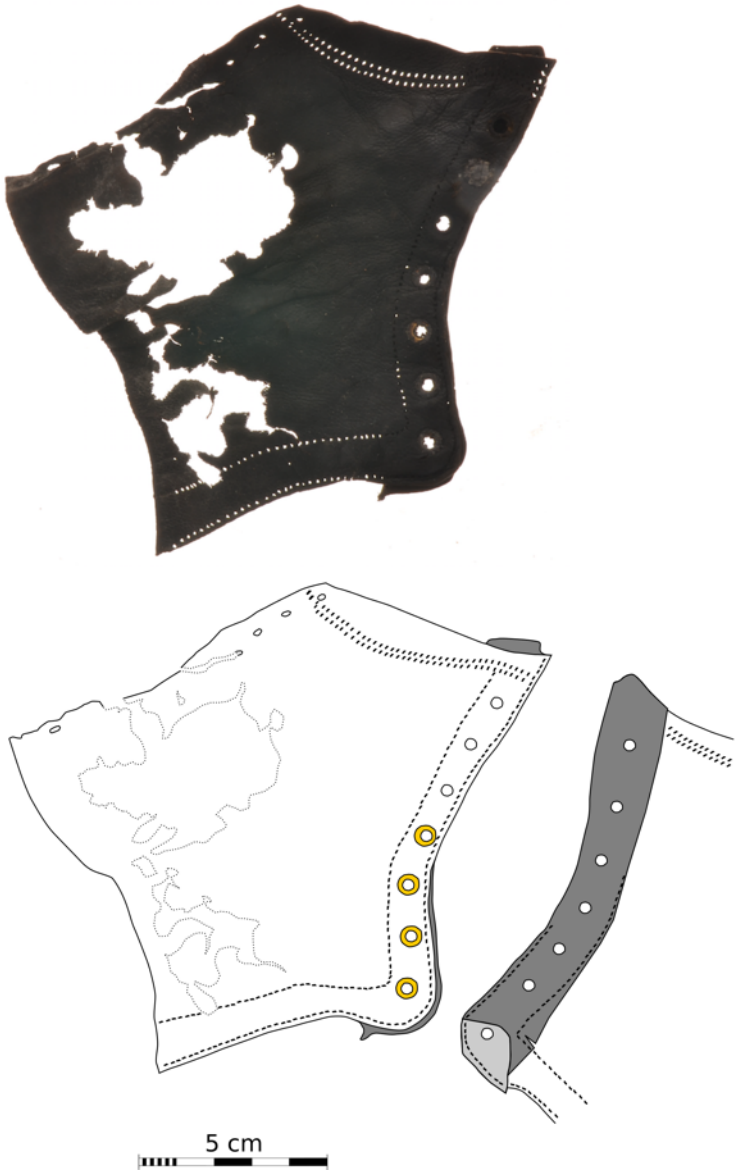

Fig. 3.52: Stuk bovenleer van een (enkelhoge) bottine.

3.6.7 Natuursteen

Tot het ingezamelde vondstassemblage behoren vier stukken natuursteen. Een groot, onbewerkt stuk grijze, verkiezelde zandsteen maakte deel uit van de fundering van muur S3 en is grotendeels bedekt met kalkmortel. Wellicht gaat het hier om (kalk)zandsteen uit de Formatie van Brussel, waarvan een aantal ontginningsplaatsen zijn gekend, o.a. in de regio van Steenokkerzeel (prov. Vlaams-Brabant). Twee stukken steenkool zijn - vermoedelijk omwille van onzuiverheden - niet gebruikt als brandstof en terechtgekomen bij het huishoudelijk afval. Een fragment van een wetsteen met rechthoekige doorsnede (fig. 3.53) is vervaardigd in een grijze fylliet of schist uit het middelgebergte (Ardennen).

Fig. 3.53: Fragment van een wetsteen.

3.6.8 Handverzamelde dierlijke resten

Zoogdieren

Het assemblage van dierlijk bot omvat resten van hond (*Canis lupus familiaris*) (één schedelfragment, één scheenbeen en één dijbeen) (fig. 3.54), konijn (*Oryctolagus cuniculus*) (kaakfragment) (fig. 3.55) en onbepaalde kleine tot grote zoogdieren (vnl. ribfragmenten). Een aantal botfragmenten van middelgrote/grote zoogdieren vertonen hak- en zaagsporen (fig. 3.56).

Fig. 3.54: Botfragmenten van een hond (1: schedel, 2: scheenbeen, 3: dijbeen).

Fig. 3.55: Kaakfragment met kiezen van een haas of konijn.

Fig. 3.56: Zaagsporen op dierlijk bot.

Benen schijfje

De functie van een doorboord benen schijfje (fig. 3.57) met een diameter van 2,7 cm is onbekend. Gelijkaardige exemplaren zijn elders in Vlaanderen aangetroffen op sites met postmiddeleeuwse contexten, zoals Deinze-*Markt*[48] (beerbak uit de 20ste eeuw) en Oostende-*Visserskaai*[49] (losse vondst). De vele hak- en zaagsporen op het dierlijk bot (zie boven) wijzen mogelijk in de richting van botbewerking, voor de vervaardiging van (huishoudelijke) voorwerpen.

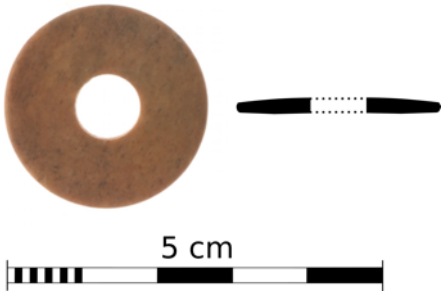

Fig. 3.57: Benen schijfje.

[48] *Van Remoorter 2019: 125, fig. 78.*
[49] *Pieters e.a. 2003: 268-269, fig. 32 (17).*

Schelpdieren (mollusken)

Naast talrijke mosselschelpen (niet ingezameld) zijn er ook materiële bewijzen voor de consumptie van oesters (*Ostrea edulis*) (fig. 3.58, 1) en kokkels (*Cerastoderma edule*) (fig. 3.58, 2) uit het Noordzeegebied. Van beide soorten is telkens één exemplaar ingezameld.

Fig. 3.58: Resten van schelpdieren.

3.7 Natuurwetenschappelijk onderzoek

Er zijn geen stalen voor verder natuurwetenschappelijk onderzoek aanwezig in het opgravingsarchief.

3.8 Synthese (datering en interpretatie)

De resultaten van de opgraving zijn niet in overeenstemming met de vooropgestelde archeologische verwachting, aangezien er geen resten zijn aangetroffen die zijn gelinkt aan de oudste bewoningsfase binnen de historische stadskern. Restanten van een stadsomwalling en voorgangers van de Sint-Gummaruskerk (met eventueel hiermee geassocieerde begraafplaatsen) zijn evenmin aan het licht gekomen. Wellicht is het ontbreken van deze waarden (groten)deels te wijten aan de hoge verstoringsgraad van het bodemarchief onder de Sint-Gummarusstraat. Deze verstoringen zijn het gevolg van de aanleg van een riolering en nutsvoorzieningen (o.a. individuele huisaansluitingen) in de loop van de 20ste eeuw.

Voor wat betreft de postmiddeleeuwse periode en meerbepaald de 18de en 19de eeuw zijn wel archeologisch relevante waarden aangetroffen en geregistreerd. Zo kon worden vastgesteld dat de Sint-Gummarrusstraat op het einde van de 19de eeuw is aangelegd op aangevoerde sedimentpakketten die gelden als afvalcontexten. Deze antropogene pakketten bevatten een brede waaier aan artefacten die zijn vervaardigd uit diverse materialen (aardewerk, pijpaarde, leer, glas, steen en been). De focus van dit eindverslag richtte zich dan ook op een basisuitwerking van het aangetroffen vondstmateriaal, met als doel het verkrijgen van datawinst m.b.t. de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de toenmalige bevolking in dit stadsdeel van Lier.
Het volledig vondstassemblage wordt na dit basisonderzoek geïnterpreteerd als stadsafval van de burgerij (middenklasse). Gezien de aard van de vondstcontext (ophogingspakketten) kan echter niet met 100% zekerheid worden aangenomen dat het stadsafval is gelinkt aan historische bewoning/activiteiten in de onmiddellijke omgeving van de vindplaats.

Van het weinige, zeer fragmentair bewaarde (postmiddeleeuwse) muurwerk is geen accurate (functionele) interpretatie mogelijk. Het wetenschappelijk potentieel is bijgevolg zeer laag/nihil, zowel binnen het kader van het project als in een ander, toekomstig kader.

3.9 Beantwoording van de onderzoeksvragen

3.9.1 Vooropgestelde onderzoeksvragen

• Wat is de aard, omvang, datering en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?

Onder de huidige verharding van de Sint-Gummarusstraat zijn antropogene sedimentpakketten aanwezig die zijn geassocieerd met stadsafval uit de postmiddeleeuwse periode (18de-19de eeuw). Ook zijn enkele (postmiddeleeuwse) muurresten aangesneden, maar omwille van het beperkt ruimtelijk zicht is geen accurate interpretatie van deze resten mogelijk.

• Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?

Voor wat betreft de archeologische waarden is sprake van een *terminus ante quem (aanleg Sint-Gummarusstraat in 1877-1878)* voor de vondsthoudende contexten (antropogene sedimentpakketten en muurwerkresten) uit de 18de en 19de eeuw.

• Wat is de omvang en onderlinge samenhang van de aangetroffen sporen. Kan een fasering onderscheiden worden?

De antropogene sedimentpakketten strekten zich uit over het volledig tracé van de Sint-Gummarrusstraat. Er kan geen fasering van het sporen- en vondstenbestand worden onderscheiden. Het volledige sporen- en vondstenbestand dateert uit de postmiddeleeuwse periode (18de-19de eeuw).

• Zijn er resten te relateren aan de oudste bewoningskern van Lier?
• Zijn er resten van een stadsomwalling aanwezig?
• Zijn er resten van voorgangers van de huidige Sint-Gummaruskerk aanwezig binnen het onderzoeksgebied?
• Zijn er resten van menselijke begraving aanwezig?
• Kan het onderzoek de gegevens uit het archeologisch vooronderzoek bevestigen of bijstellen?

De resultaten van de opgraving zijn niet in overeenstemming met de vooropgestelde archeologische verwachting, aangezien er geen resten zijn aangetroffen die zijn gelinkt aan de oudste bewoningsfase binnen de historische stadskern. Restanten van een stadsomwalling en voorgangers van de Sint-Gummaruskerk (met eventueel hiermee geassocieerde begraafplaatsen) zijn evenmin aan het licht gekomen.

• Wat zeggen de aangetroffen vondsten over de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de vormer van het assemblage of de assemblages?

Het volledig vondstassemblage wordt na dit basisonderzoek geïnterpreteerd als stadsafval van de burgerij (middenklasse).

• Levert het organische en anorganische vondstmateriaal nieuwe inzichten inzake ontstaans- en bewoningsgeschiedenis van de site, eventueel ook materiële cultuur?

Gezien de aard van de vondstcontext (ophogingspakketten) kan echter niet met 100% zekerheid worden aangenomen dat het stadsafval is gelinkt aan historische bewoning/activiteiten in de onmiddellijke omgeving van de vindplaats.

• Welke analyses dienen uitgevoerd te worden om de kennis over (dit deel) van de site en in bredere zin de regio te verfijnen en/of bij te stellen?

Binnen het kader van dit project dienen geen verdere analyses te worden uitgevoerd. Het opgravingsarchief leverde wel voldoende datawinst op voor eventueel (synthese)onderzoek m.b.t. postmiddeleeuws aardewerk (uit stedelijke context).

• Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen de bestaande archeologische kennis van de regio?"

De vindplaats maakt deel uit van de historische stadskern van Lier waarvan de archeologische kennis nog relatief beperkt is.

3.9.2 Bijgestuurde en bijkomende onderzoeksvragen

• Wat is de (functionele) interpretatie van de waargenomen vondsthoudende antropogene horizonten?

Wellicht zijn de vondsthoudende antropogene sedimentpakketten op deze locatie specifiek gelinkt aan de aanleg van de Sint-Gummarusstraat op het einde van de 19de eeuw. Vanuit dit standpunt bekeken zou het kunnen gaan om ophogingspakketten om de nadelige effecten van een ondiep gelegen grondwaterspiegel te omzeilen.

• Verschaffen de vondstcontexten en het vondstmateriaal accurate informatie m.b.t. het functionele gebruik van de site?

Het vondstmateriaal dat is geassocieerd met de antropogene sedimentpakketten wordt geïnterpreteerd als stadsafval van huishoudelijke aard (aardewerk, kleipijpjes, metaal, glas), bouwactiviteiten (muurwerk en bouwkeramiek) en artisanale activiteiten (bewerkt bot, leer). Gezien de aard van de vondstcontext (ophogingspakketten) kan echter niet met 100% zekerheid worden aangenomen dat het stadsafval is gelinkt aan historische bewoning/activiteiten in de onmiddellijke omgeving van de vindplaats.

4. Samenvatting

Dit eindverslag van de archeologische opgraving binnen het tracé van de Sint-Gummarusstraat in Lier bestaat uit een assessmentrapport en een rapport van de eerste basisverwerking en interpretatie van (de verschillende onderdelen van) het opgravingsarchief. In het assessmentrapport werd een beschrijving van de onderzoeksstrategie binnen de context van het project (plan van aanpak) en het potentieel voor verder (natuur)wetenschappelijk onderzoek buiten de context van het project behandeld.

De resultaten van de opgraving zijn niet in overeenstemming met de vooropgestelde archeologische verwachting, aangezien er geen resten zijn aangetroffen die zijn gelinkt aan de oudste bewoningsfase binnen de historische stadskern. Restanten van een stadsomwalling en voorgangers van de Sint-Gummaruskerk (met eventueel hiermee geassocieerde begraafplaatsen) zijn evenmin aan het licht gekomen.

Voor wat betreft de postmiddeleeuwse periode en meerbepaald de 18de en 19de eeuw zijn wel archeologisch relevante waarden aangetroffen en geregistreerd. Zo kon worden vastgesteld dat de Sint-Gummarrusstraat op het einde van de 19de eeuw is aangelegd op aangevoerde sedimentpakketten die gelden als afvalcontexten. Deze antropogene pakketten bevatten een brede waaier aan artefacten die zijn vervaardigd uit diverse materialen (aardewerk, pijpaarde, leer, glas, steen en been). De focus van dit eindverslag richtte zich dan ook op een basisuitwerking van het aangetroffen vondstmateriaal, met als doel het verkrijgen van datawinst m.b.t. de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de toenmalige bevolking in dit stadsdeel van Lier.
Het volledig vondstassemblage wordt na dit basisonderzoek geïnterpreteerd als stadsafval van de burgerij (middenklasse). Gezien de aard van de vondstcontext (ophogingspakketten) kan echter niet met 100% zekerheid worden aangenomen dat het stadsafval is gelinkt aan historische bewoning/activiteiten in de onmiddellijke omgeving van de vindplaats.

Bibliografie

BARTHOLOMIEUX B., HENDRIKS V. & VAN RANSBEECK L. 2015: *Archeologische opgraving Lier Grote Markt (prov. Antwerpen), Basisrapport*, Monument Vandekerckhove, Afdeling Archeologie, Rapport 2015/10.

BREUGELMANS K., CEULEMANS L., COENEN L., ENGELS D., GROOTAERS W. NUYENS I. & VAN DEN BROEK A. 1990: *Lier, Historische stedenatlas van België*, Brussel.

BRUGGEMAN J., COREMANS L. & REYNS N. 2016: *Archeologienota Lier-Sint-Gummarusstraat*, Rapporten All-Archeo bvba 387, Temse.

DE JAGER I., SCHADEE N., VAN DAM J., JOLIET W. & KAMERMANS J. 2009: *Tegels uit Rotterdam: 1609-1866*, Rotterdam.

DUCO D.H. 1987: *De Nederlandse Kleipijp. Handboek voor dateren en determineren*, Leiden.

ERVYNCK A., DEBRUYNE S. & RIBBENS R. 2015: *Assessment. Een handleiding voor de archeoloog*, Onroerend Erfgoed, Brussel.

GODERIS J. 2012: Pijpen wijzen op interacties aan het kanaal Roeselare-Leie, *West-Vlaamse Archeologiekrant*, 75, p. 119-135.

GOUBITZ O., VAN DRIEL-MURRAY C. & GROENMAN-VAN WAATERINGE W. 2001: *Stepping through Time. Archaeological Footwear from Prehistoric Times until 1800*, Zwolle.

HILLAIRET J. 1963: *Dictionnaire historiques des rues de Paris*, Paris.

MOENS J., KLINKENBORG S., DE MAEYER W., CLEMENT C. & CHERRETTÉ B. 2011: afval van schoenlappers/oud-schoenmakers en versleten schoeisel uit Ninove (prov. Oost-Vlaanderen), *Relicta 7*, 101-120.

PIETERS M., SCHIETECATTE L., ERVYNCK A., VAN NEER W. & CALUWÉ D. 2003: De Visserskaai te Oostende (prov. West-Vlaanderen): archeologie van een in de 17de eeuw zwaar geteisterde stad, *Archeologie in Vlaanderen VII*, 231-276.

SCHIETECATTE L. 2003: Laat- en postmiddeleeuws leer uit het verlaten vissersdorp 'Walraversijde' (stad Oostende, prov. West-Vlaanderen), *Archeologie in Vlaanderen VII*, 141-200.

VAN REMOORTER O. 2019: *Eindverslag. Opgraving Deinze, Markt 134-136*, BAAC Vlaanderen Archeologierapport 1100, Gent.

DIPPOLD C., ZÜHLCKE S., SCHEJA D. SCHÜTTER D. & WEYAND D. 2008: *Westerwälder Gebrauchsgeschirr von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis in die 1960er Jahre: Teil 1: Texte und Firmenverzeichnis / Teil 2: Katalog der Gefäße und Nachdrucke ausgewählter Warenverzeichnisse,* Verlag des Germanischen Nationalmuseums, Nürnberg.

Figurenlijst

Hoofdstuk 1

FIG. 1.1 Afbakening van het projectgebied op de kadasterkaart en de topografische kaart (bron: archeologienota ID1388).
FIG. 1.2 Syntheseplan met weergave van de (datering van de) verwachte archeologische waarden (bron: archeologienota ID1388).
FIG. 1.3 Overzicht van de aangelegde werkputten.
FIG. 1.4 Zicht op de Sint-Gummarusstraat richting zuiden, voorafgaand aan de aanvang van de opgraving.
FIG. 1.5 De actieve betonnen rioleringsbuis in de centrale as van de Sint-Gummarusstraat.
FIG. 1.6 Segment van werkput 1 met actieve elektriciteitsleidingen (huisaansluitingen).
FIG. 1.7 Segment van werkput 1 met aangesneden afvoerbuizen (huisaansluitingen).
FIG. 1.8 Waterleiding over de volledige lengte-as van de Sint-Gummarusstraat in de wand van werkput 1.
FIG. 1.9 Segment van werkput 2 met actieve elektriciteitsleidingen (huisaansluitingen).
FIG. 1.10 Segment van werkput 1 met diverse actieve nutsleidingen (gas, water, elektriciteit).

Hoofdstuk 2

FIG. 2.1 Vondsthoudende antropogene horizonten ter hoogte van putwandprofiel 1.
FIG. 2.2 Muurrestant S3 (zicht op de fundering van met kalmortel ingemetselde brokken natuursteen, baksteen/bouwkeramiek.
FIG. 2.3 Rood (geglazuurd) aardewerk.
FIG. 2.4 Wit (geglazuurd) aardewerk.
FIG. 2.5 Faience (links) en industrieel (wit) aardewerk (rechts).
FIG. 2.6 (Industrieel) steengoed.
FIG. 2.7 Kleipijpjes.
FIG. 2.8 Dakpanfragmenten en tegelfragment.
FIG. 2.9 Glazen voorwerpen.
FIG. 2.10 Metalen voorwerpen.
FIG. 2.11 Natuursteen.
FIG. 2.12 Dierlijke resten.
FIG. 2.13 De actieve riolering (betonnen buis) in de centrale as van de Sint-Gummarusstraat.

Hoofdstuk 3

FIG. 3.1 Topo- en hydrografische situering van de site.
FIG. 3.2 Lier en omgeving door Jacob van Deventer circa 1550-1565, rood: situering onderzoeksgebied (http://www.cartesius.be).
FIG. 3.3 Braun & Hogenberg met aanduiding van het onderzoeksgebied (Breugelmans et al. 1990: 24).
FIG. 3.4 Postkaart met de stadspomp en de Sint-Gummarusstraat uit het begin van de 20ste eeuw (http://www.kempenserfgoed.be/erfgoed/23205-lier-stadspomp-en-sint-gummarusstraat).
FIG. 3.5 Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be).
FIG. 3.6 Detail van de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be).
FIG. 3.7 Kaart van Lier en de Kuip door landmeter Peter Stijnen, 1778 (Breugelmans et al. 1990: 44-45) met aanduiding van het onderzoeksgebied.
FIG. 3.8 Vandermaelenkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart).
FIG. 3.9 Popp-kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be).
FIG.3.10 Topografische kaart Lierre XVI / 5 uit 1903 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be).

FIG. 3.11 Topografische kaart Lierre 16/5 uit 1929 met aanduiding van het onderzoeksgebied. (www.cartesius.be).
FIG. 3.12 Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart).
FIG. 3.13 Overzichtskaart Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (https://geo.onroerenderfgoed.be/).
FIG. 3.14 Gewelf gevonden aan De Heyderstraat (stad Lier).
FIG. 3.15 Referentie-bodemprofiel PR3.
FIG. 3.16 Afvallagen S1 en S2 ter hoogte van putwandprofiel 1 (PR1).
FIG. 3.17 Zicht op muurwerk S3, S4 en S5.
FIG. 3.18 Muurwerk S3: zicht op de fundering van met kalkmortel ingemetselde brokken natuursteen (zandsteen) en baksteen/bouwkeramiek.
FIG. 3.19 Diagnostische vormen binnen het assemblage van rood (geglazuurd) aardewerk.
FIG. 3.20 De verschillende decoratietypes door kleurenvariatie van de aangebrachte glazuur.
FIG. 3.21 Versieringen met radstempelmotief (a) en vingerindrukken (b en c).
FIG. 3.22 Selectie van roet- en slijtagesporen binnen het assemblage van rood (geglazuurd) aardewerk.
FIG. 3.23 Wandfragment van grijs aardewerk.
FIG. 3.24 Diagnostische vormen binnen het assemblage van wit (geglazuurd) aardewerk.
FIG. 3.25 De verschillende decoratietypes door kleurenvariatie van de aangebrachte glazuur.
FIG. 3.26 De merken op bodemfragmenten van witbakkend (geglazuurd) aardewerk.
FIG. 3.27 Roet- en slijtagesporen op bodemfragmenten van witbakkend (geglazuurd) aardewerk.
FIG. 3.28 Gebruikssporen in de vorm van krassen op de binnenzijde van een zeef.
FIG. 3.29 Diagnostische vormen binnen het assemblage van faience.
FIG. 3.30 Monochrome en polychrome beschildering als decoratie van majolica en faience.
FIG. 3.31 Opschrift met naam en adres van de firma "*Rambourg frères*" op een zalfpotje.
FIG. 3.32 Porseleinkaartje van de firma *Rambourg Frères* (inv. nr. 2244) uit de collectie van het Liberaal Archief vzw.
FIG. 3.33 De bewaard gebleven merkstempels van de aardewerkmanufactuur *Royal Boch*.
FIG. 3.34 Residu van een verharde donkerbruine, karamelachtige substantie in een zalfpotje.
FIG. 3.35 Diagnostische vormen binnen het assemblage van industrieel aardewerk.
FIG. 3.36 Selectie van de decoratiepatronen op het industrieel aardewerk.
FIG. 3.37 De bewaard gebleven merkstempels op het industrieel aardewerk.
FIG. 3.38 Groot fragment van een steengoedfles (voor de opslag van mineraalwater).
FIG. 3.39 De (deels bewaarde) opschriften/stempels op steengoedflessen.
FIG. 3.40 Kurk als stop van een steengoedfles.
FIG. 3.41 Geprononceerde draairingen op de binnenwanden (a) en standvlakken (b) van de steengoedflessen.
FIG. 3.42 Diagnostische vormen binnen het assemblage van porselein.
FIG. 3.43 Selectie van pijpjes met liggende kop.
FIG. 3.44 Pijpjes met staande kop.
FIG. 3.45 Vergelijking van de versierde pijpjes met exemplaren uit een 19de eeuwse productieplaats in Gouda (uit: Duco 1987: 68, inv. nr. 231 en 239).
FIG. 3.46 De meest duidelijk leesbare hielmerken.
FIG. 3.47 De meest duidelijke bijmerken (op de hiel).
FIG. 3.48 Fragment van een ornamentele tegel en een dakpan.
FIG. 3.49 Fles van de drinkwaterproducent "Badoit".
FIG. 3.50 Geelkoperen verstevigingsrand en sluiting van een portemonnee.
FIG. 3.51 Schoenzolen, waarvan drie versneden stukken (2-4).
FIG. 3.52 Stuk bovenleer van een (enkelhoge) bottine.
FIG. 3.53 Fragment van een wetsteen.
FIG. 3.54 Botfragmenten van een hond (1: schedel, 2: scheenbeen, 3: dijbeen).
FIG. 3.55 Kaakfragment met kiezen van een haas of konijn.
FIG. 3.56 Zaagsporen op dierlijk bot.
FIG. 3.57 Benen schijfje.
FIG. 3.58 Resten van schelpdieren.